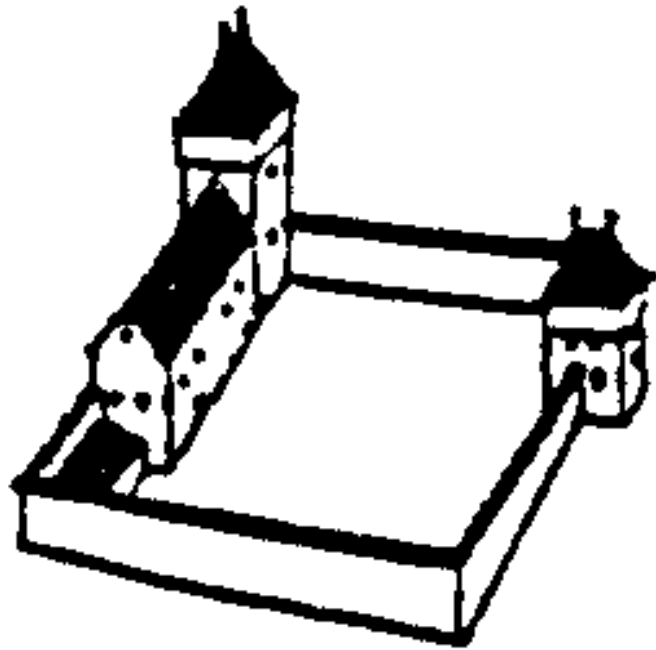

Castrum Bene

Hírlevél

2001.

Tisztelt Castrum Bene Tagok !

Tavaly kezdtük el a Hírlevél szerkesztését, melyben olyan írásokat tettünk, melyeket, a tagokat érdekelhetik. A hagyományt folytatva idén is bemutatjuk az elmúlt év, évek erődítménykutatókat kollegáink segítségével. Két rövidebb összefoglaló olvasható, melyek a várkutatók egy – egy részterületét mutatja be. Nováki Gyula az 1994 és 2000 közötti terepbejárásairól, felméréseiről ír, felsorolva azokat az erődítéseket, melyekről szintvonalas térképet készített. Miklós Zsuzsa a légifotózás várkutatóban betöltött szerepét tárja elénk, ugyancsak számba véve azokat a várakat, melyeket repülései során lefényképezett. Úgy érezzük, hogy idén is sikerült elérni kitűzött célunkat, olyan várakkal kapcsolatos információkat mutathatunk be, melyek még nem ismertek mindenki számára, mert fontosnak tartjuk, hogy ismerjük egymás munkásságát.

A Hírlevél szerkesztése továbbra is nyitott, minden tanácsot, ötletet szívesen fogadunk.

2001. április

Terei György
titkár

AZ ELMÚLT ÉVEK ERŐDÍTMÉNYKUTATÁSAI

Feld István: Salgótarján - Salgóvár

A salgói felsővár 1981 és 1984 között elvégzett teljes feltárását követően hosszú időre megszakadtak az itteni kutatási és helyreállítási munkák. Csak miután a Kincstári Vagyoni Igazgatóság átvette a romok kezelését, 1999-ben befejeződtek a vár ezen legkorábbi részén a falkonzerválások és kiegészítések, azaz a lakótorony-csonk kilátóként, tetővel való lefedése, az 1300 körüli kőkeretes varkapu visszaállítása, továbbá a korai - 14-15. századi - ciszterna rekonstrukciója. Ezt követően merült fel igényként az alsóvár feltárása és falmaradványainak helyreállítása. Ezen a részen ugyanis az 1980-as években csak néhány kutatóárral tudtunk tájékozódni, majd azt követően, épp a felsővár helyreállítása kapcsán az egyik kivitelező cég felvonulás címen egy jelentősebb területen közel egy méteres törmelékréteget planírozott el. Ekkor nagy meglepetésre számos későreneszánsz kőfaragvány került elő innen, annak bizonyítékeként, hogy a vár ezen a részen egykor nem csupán gazdasági épületek álltak. Ezt követően 2000. évben végre megkezdődhetett a felsővárat félkörívben körülölelő, kifli-alakú alsóvár rendszeres feltárása. Első lépésként a már korábban meghatározott külső varkapu- maradványoktól kiindulva, sugarasan kijelölt kutatóárkokkal vágtuk át a területet, majd az itt tett megfigyeléseket kiértékelve egyrészt megkezdtük a várfal belső oldalához csatlakozó egykori épületek feltárását, másrészt a részben a felsővárból származó vastag omlásréteg letermelését és elszállítását. Az adott körülmények között végül csak az alsóvár íves külső falának nyomvonalat tudtuk meghatározni - az erősen lepusztult várfalat már eredetileg is a meredek hegyoldalba alapozták -, továbbá az egykor ahhoz támaszkodó épületek közel kétharmadának alaprajzát. A legtöbb falszakaszt a törmelékszállítás miatt ideiglenesen újra vissza kellett temetni, csupán a kaput magábfoglaló déli falhoz illetve a felsővár sziklájához épített, szabálytalan alaprajzú ún. őrségépület, fél métert is csak ritkán elérő maradványait - továbbá középen egy, a vár életének utolsó szakaszából, a 16. század 2 feléből származó téglagyag kemence romjait - tárhattuk fel teljesen. Az épület pontos kora nem volt meghatározható - a kemence talán a törökhöz köthető -, viszont a nyugati várfal belső oldalához csatlakozó, közel szabályos téglalap alaprajzú, egykor legalább négy térre oszló épületszárnyról teljes feltárás nélkül is valószínűsíthettük, hogy csak a 16. század közepén épülhetett fel, s egykor emeletes lehetett. Itt sem maradtak meg magasabban a falak, de az újabb reneszánsz nyilaskeretleletek is jelzik egykori funkcióját, azaz, hogy a vár urai itt éppúgy megszállhattak, mint a felsővárban.

Kutatóárkaink rétegelemzése megerősítette azokat a korábbi megállapításainkat, miszerint sem a várfal, sem pedig az utóbb említett épület nem az alsóvár legkorábbi építménye. A feltárt falazatok ugyanis korábbi rétegeket, járósinteket metszettek, azt azonban még nem tudtuk

megállapítani, hogy egy 14-15. századi, talán csak faszerkezetű védővonal volt-e a mai helyen, vagy esetleg csak kidőlt, lecsúszott egy korábbi várfal. Az említett téglalap alaprajzú épülethez kelet felől csatlakozó további építmények kiterjedése és alaprajzi elrendezése, az alsó- és a felsővár közötti egykori kommunikáció rendszere, továbbá mindezek összefüggése az un. nagyciszternával és a keleti ötszögű ágyúbástyával a 2001-ben folytatódó újabb ásatásoktól varható. Így reményünk van arra, hogy egy 13. századi eredetű és a 16. század végén elpusztult hegyivar teljes alaprajzát és építészeti szerkezetét megismerhessük.

Miklós Zsuzsa: Dombóvár – Szigeterdő

2000-ben folytattuk a XIII. században épült és a XVI. század elején elpusztult „kisvár” feltárását. Előző évben teljesen kitisztítottuk a 10 x 10 m-es alapterületű, 5 x 5 m-es belméretű téglalakótornyot; ezenkívül az É-i és K-i oldalon elértük a középkori járósínt.

Idén szelvényekkel tártuk fel a torony környékét, tisztáztuk a rétegeket: az eredeti, sárgás altalajba mélyítve X-XI. századi gödröket találtunk. Ezek felett helyezkedik el a kora Árpád-kori humusz, elég sok lelettel. Ebben a sötétszürke – fekete talajban objektum foltját nem lehetett észlelni. A humusz felett figyelhetünk meg azt a sárgás, enyhén kevert agyagréteget, amelyet a vár építésekor, a sáncárokba termeltek ki, és terítettek el a domb tetején.

Ismét dolgoztunk a tégláégetőtől K-re levő területen: nagyrészt tisztáztuk a tégláégető munkagödreinek alakját, kiterjedését (a D-i, DK-i oldalon újkori bolygatás miatt bizonytalan a gödör széle). Oldala – a jelek szerint – már a középkor folyamán besuvadt. Most a gödör alját nem értük el, mivel – felhőszakadás miatt – omlásveszélyes volt. ... m mélységben még mindig téglatörmelék a talaj. Egy-egy réteg között érintetlennek látszó lösz figyelhető meg. A gödör kb. ... m széles volt, hossza megegyezett a tégláégetőével.

A tégláégetőtől K-re egy kora Árpád-kori házrészletet tártunk fel, kemencével. E ház és kemence felett pedig késő középkori téglakemence és hozzá tartozó járósínt bukkant elő. Ez a kemence a jelek szerint szabadtéren helyezkedett el.

Simon Zoltán: Regéc

A 13-14. század fordulója táján épült és a 17. század végén elpusztult vár romjainak helyi kezdeményezésből megkezdődött állagvédelmi munkáihoz kapcsolódóan nyílt lehetőség régészeti megfigyelésre és a történeti forrásoknak az eddigiéknél alaposabb összegyűjtésének megkezdésére. A történeti adatokból jól kimutatható, hogy a regéci vár csak a 16. század második harmadától szolgált aktuális birtokosai (Serédyek, Mágocsyak, Alaghyak, Rákócziak, Thököly Imre) mellékrezidenciájaként.

A legveszélyeztetettebb helyszínekhez kapcsolódó feltárás a vár északi, a 17. században "Felsővár"-nak nevezett, döntően raktározási, illetve katonai célra használt részén, és az azzal nyugat felől szomszédos bástyában kezdődött meg. A munka során jórészt sikerült tisztázni a terület addig ismeretlen alaprajzi elrendezését és információkat szereztünk az előkerült épületek koráról is.

A vizsgált területen a relatív értelemben vett legkorábbi építménynek egy, a vár északi sziklatömbjét elfoglaló, téglány alaprajzú, vastag falú torony bizonyult, melyet a 16. században egy osztófallal két helyiségre bontottak. A torony belsejét teljes egészében, a sziklafelszínig feltártuk, azonban az omladékból, illetve a sziklát fedő vékony kultúrrétegből kizárólag 16-17. századi leletanyag került elő. Mindössze egyetlen darab, késő Árpád-kori peremtöredék került elő az egyik sziklahasadékból, ezért egyelőre nem állítható biztosan, hogy a vár legkorábbi magját találtuk meg. Bebizonyosodott viszont, hogy a 16. század harmincas éveiben a tornyot - egy ahhoz északkelet felől kapcsolódó, kör alaprajzú, három szintes, háromágú lőrészekkel ellátott védőmű építésével egyidőben - szinte alapjaitól átépítették, így a torony ma is álló három szintje a nyílásokkal együtt csak a középkor végén épült meg.

A toronytól délre eső területen egy kisebb udvar, és az azt a keleti és a nyugati oldalon határoló épületszárnyak alsó szintű helyiségeinek falmaradványai bukkantak elő - egyelőre csak részben. Bár a 17. század végi járósíntet már több ponton át tudtuk vágni néhány kutatóárokkal, középkori leletanyag egyelőre sehol sem került elő. A kifejezetten gazdag leletanyag 17. századi kerámiából és kályhacsempékből áll, melyek között kisebb arányban a 16. század közepére - második felére tehető darabok is vannak.

A romok északnyugati sarkán álló négyszögű védőmű, „bástya” belsejét is kitisztítottuk, a benne húzódó keskeny kazamatafolyosó nagyobbik részével együtt. A bástya a 16. század végén épült. A belső terét kitöltő omladék döntően a felette húzódó Felsővárból származik, az abban talált leletanyag is onnan mosódott le. Ennek megfelelően itt is csak 16-17. századi leletanyagot találtunk.

Kiemelkedő fontosságú, hogy a vizsgált területen szétszóródva, de egyelőre sehol sem koncentrálódóan nagyobb mennyiségű török falicsempét, „bokályt” találtunk. E darabok pontos megfelelői a sárospataki Vörös torony „Bokályos házában” találhatóak.

Simon Zoltán: Füžér

A vár évek óta folyó feltárása csak 1999-ben, akkor is csupán egy kisebb területen folytatódott. A munka során teljesen kitisztítottuk az északi palotaszárny korábban már felerészben feltárt nyugati, a 17. századi inventáriumokban Kis pincének nevezett pinceterét. A szóban forgó helyiség az északi palotaszárny részeként a 15-16. század fordulóján épült. Egykori dongaboltozata az északi, Árpád-kori várfal belső síkja elé húzott köpenyfalra támaszkodott. Az udvar felőli falban előkerültek a

pince tagozat nélküli kőkeretes ajtajának csonkjai, valamint egy ablak maradványai is. Ez utóbbi érdekessége, hogy a 17. századi leltárok soha nem említették meg.

A pince feletti termet a 16. század hatvanas éveiben egy osztófallyal két térre bontották. Ezen osztófal alátámasztását volt hivatott ellátni a pince közepe táján előkerült téglalap alaprajzú tufapillér.

A pincét két méter vastag omladék fedte, melyből viszonylag kevés 16-17. századi kerámia került elő. A keleti pinceszakaszban megtaláltuk a felette volt terem utolsó, a 17. század negyvenes éveiben készült, s a vár pusztulásakor a pincébe zuhant, korábban részben már megtalált cserépkályhájának még hiányzó töredékeit.

Egy kisebb területen feltártuk a pince ajtaja előtti udvarszakaszt is. A 17. századi járósíntet fekete égérszövet borítja, mely bizonyítja, hogy a palotaszárny emeleti helyiségeinek megközelítését szolgáló, az épület udvari fala előtt futó folyosó - korábbi feltételezésünknek megfelelően - fából épült.

Tomka Gábor: Győrszentiván-Andrásvár

A lelőhelyen 1996.9.9–10.4. között szondázó ásatást végeztünk.

A külső sánc közel kör alakú, kb. 100m átmérőjű, s helyenként majdnem négy méter magas. A sánc mögött a külső környezetnél 1m-rel magasabb árok, majd újabb kb. 2m magas sánc helyezkedik el. Ez közel négyzetes, oldalhossza kb. 25m. A belső sánc sarkai kinyúlnak, így a létesítmény konkáv ívnégyszög alakú. A belső sáncon belül újabb mélyedés tapasztalható. A külső sáncon, a két sánc közötti árokban és kis felületen a középső mélyedésben második világháborús lövészárkok vannak. Terei György a lelőhelyet felmérte.

Észak-déli kutatóárokcal átvágtuk a belső sánc déli oldalát. Megállapítottuk, hogy a humuszréteg megbolygatása nélkül két réteg fektetőhabarcsra kezdték meg a vízszintesen elhelyezett gerendákból a sánc építését. A sánc felső részét felhordott földből, faszerkezet nélkül építették. A sánc tetején, a belső oldalon falkiszédést bontottunk ki. A feltöltésből 16.sz.-i kerámia, és a győri vár építkezéseiben is felhasznált 16.sz.-i bélyeges téglák kerültek ki. A sánc megépítését 1565-1580 közé tehetjük. A vár nevét esetleg az ekkori győri kapitányról, Andreas Teuffelről kaphatta.

A belső mélyedésben nyitott szelvény és szonda segítségével megtudtuk, hogy a vár belsejében nagyméretű, törmelékkel félig betöltött pince helyezkedik el. A pince alig mélyül az altalajba, de a közvetlenül mellette magasodó sánc miatt így is kb. 4m mély. Fala nem került elő, de az építési törmelék bizonyítja, hogy téglából készült. Feltehetően ez volt az ábrázolásról ismert torony alépítménye. A pince betöltéséből 17.sz.-i kerámia, tál alakú kályhaszemek, kevés fémanyag

és 1603-1630. közé keltezhető bélyeges téglák töredékei kerültek elő. A torony bontását és a pince feltöltését a 17-18.sz. fordulójára tehetjük.

Tomka Gábor: Szendrő- Várhegy (Szendrő-Felsővár)

A lelőhelyen 1997-től végeztünk kezdetben leletmentő, majd tervásatást.

A DK-i bástya kutatását 1997-1999 között végeztük. A bástya első periódusa egykorú a keleti kortinával. Mindkettő mészkőből, törtköves falazással készült. A kortinafal kb. 200 cm, az É-i nyakfal 210-230 cm széles. Mindkettő a lejtő irányában ferdén lepusztult, a csatlakozásnál mélyebben kiszedett. A K-i kortinától Ny-ra közel vízszintes felületű, szabálytalan apró kövezésből álló járósíntet bontottunk ki. A bástya torkában a szintén apró kövekből és kavicsozásból álló járósínt kb. 80 cm-rel magasabban helyezkedett el. A bástya torkának különféle feltöltési rétegei - 160 cm-nél mélyebben is folytatódtak. A bástyán belül erősen köves, sziklatörmelékes feltöltést találtunk. Az előkerült kevés leletanyag (különösen a zöldmázas és polikróm kályhacsempék) alapján a bástya feltöltését a 16.sz. második felére, végére tehetjük. Az északi nyakfal északkeleti sarkát a keleti kortina és az északi nyakfal találkozási pontjánál kb. 4 m-rel mélyebben találtuk meg. A keleti, közel 3 m széles homlokfal ferdén pusztult le, belső és külső falkoronája között helyenként több mint 2 m szintkülönbség mérhető. Az első periódus déli homlokfalát (230 cm szélesség) és nyugati nyakfalát (190 cm falszélesség) a bástya átépítésekor kissé visszabontották, elé feltöltést halmoztak. E falak kb. 4 m magasságig állnak. A falazat végig egybeépült, törtkőből rakott volt, a falsíkot gondosan alakították ki; a fal rézsűs. A falon közel azonos távolságokra (kb. 170 cm-re) az állványzat fészkei figyelhetők meg. Ny-i szárnyfal északi vége csorbázat nélkül, egyenes vonalban ér véget. A feltételezett déli kortina vonalában nem találtunk (palánkszerű) megerősítésre utaló nyomot. A bástyát a 17. századi leletanyag és az ábrázolások szerint 1660 körül átépítették. Meghosszabbították a keleti homlokfalat, a déli és nyugati falak elé újabb falazatot húztak. A falak közét feltöltötték. A nyugati (mindössze 150 cm széles) szárnyfalat középtűt belső támpillérrel erősítették meg. Az átépített falak részben a szikla fölötti sóderrétegre épültek, feltehetően ennek köszönhető, hogy a bástyához csatlakozó déli kortina szinte teljesen elpusztult. A bástya pusztulását az 1707-ben végrehajtott robbantás, majd az ezt követő falkitermelés okozta.

1998-ban a belsővár vizsgálatára 3 kutatóárkot nyitottunk. Megállapítottuk, hogy a belsővár dombját a hegytető lefaragásával és feltöltésével alakították ki. Ezt 220 cm vastag sokszögű falazat vette körül. Megtaláltuk a belsővár körüli külső járósíntet és az egykor a belsővár közepén állt torony maradványait. A torony sokszögű alaprajzú volt (korabeli ábrázolások szerint nyolcszögű), a feltöltésbe süllyesztett pincéjének falait helyenként az utolsó kőorig kiszedték. A toronyhoz bejárati építmény csatlakozott, melynek részben kiszedett déli alapfalát megtaláltuk. A leletanyagban nincs biztosan a 16. század közepe elé keltezhető tárgy, így nagy valószínűséggel

állítható, hogy a Bebek család szendrői vára nem a Várhegyen állt. A belsővár pusztulása – lőporrobbanás következtében – még a 17. század végén bekövetkezett.

1999-2000-ben a vár K-i udvarán szelvényeket nyitottunk az itt állt építmények kutatására. A területen a 17. század közepe előtt cölöpös építmények és bőséges leletanyaggal feltöltött szemétdödrök helyezkedtek el. A 17. század közepe táján szárazon rakott kőalapozással feltehetően faépületeket emeltek. Előkerült 2 agyagba rakott kövekből álló alapozás, mely kályhacsempékből épített fűtőalkalmatossághoz tartozott. A felszín közeli elplanírozott omladékból előkerült kályhacsempék különféle eredetű, másodlagosan felhasznált elemekből összeállított kályhákról tanúskodnak. Az épületekkel megegyező tájolással, részben szárazon rakott kőbéléssel ellátott téglalap alaprajzú vermetek tártunk fel, 17. század végi - 18. század eleji betöltéssel. Az épületek területén, egymás közeléből 3 épen elásott cserépfazék került elő. A 16. század közepétől a 18. század elejéig terjedő leletanyagból kiemelendők a vegyesmázás kályhacsempé-töredékek, hollandi és török típusú pipák, faragással díszített malomkő, fegyver- és szerszámmaradványok.

NOVÁKI GYULA: VÁRKUTATÁSAIM 1994-2000 KÖZÖTT

Várkutatásaimmal fő célkitűzésem, hogy elsősorban az alig, vagy egyáltalán nem ismert várakat rögzítsem térképileg. A nagyobb kőváraknál gyakori, hogy a falakról már korábban precíz felmérések készültek, de közvetlen környezetükről (várárok, sánc, elővár, hegyoldal, stb.) nem, néhány esetben ilyen kiegészítő felméréseket is végeztem.

A térképezést az 1993-ban elhunyt várkutató mérnök, Sándorfői György által kifejlesztett gyors és egyszerű módszerrel végeztem, amellyel pontos, szintvonalas térkép készíthető. A terepmunkához szükséges felszerelés egy hátizsákban kényelmesen elfér. Előnye még, hogy bármilyen bozotos, nehezen áttekinthető terepen is alkalmazható. A terepmunka kétszemélyes, többségüket feleségem segítségével végeztem, de több ízben kollégák is közreműködtek (Baráz Csaba, Juan Cabello, Dénes József, Sárközy Sebestyén, Simon Zoltán, Szilas Gábor, Terei György). A felmért pontokat a Sándorfői György és Kelecsényi Lajos által, külön erre írt számítógépes program dolgozza fel és tetszőleges méretarányban kinyomtatja. Ezután már manuálisan („greifolással”) történik a szintvonalak és a különböző tereptárgyak szerkesztése.

Sok olyan helyet is bejártam, ahol az irodalom, vagy csak helynév esetleges várakra utal. Nagy részük azonban nem hozott eredményt, ezekre most itt nem térek ki. Egyformán foglalkozom őskori és középkori, illetve újkori sáncokkal is, csak a római koriakkal nem. A várkutatás jelenlegi fokán nem lehet kihagyni a kuruc-, illetve Napóleon-kori sáncokat sem, mert ezek néha megtévesztően emlékeztetnek az őskori, vagy középkori sáncokra.

Az őskoriakról itt most csak annyit említek, hogy a jelzett időben a bronzkor elejéről – közepéről 7, a késő bronzkorból – kora vaskorból 11, a kelták idejéből 4 földvár felmérését végeztem el. A továbbiakban a középkori és újkori várakat, sáncokat sorolom fel megyénként. Többségükben a felszínen nem látszik fal, ezeknél a sokat vitatott „földvár” jelzőt szoktuk használni, bár későbbi ásások nem egy helyen eredményeznek falakat.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. (J.Cabello és Simon Z. közreműködésével, közöletlenek). Jelentős falmaradványokkal Vámosatya-Büdivár. A földvárak közül a legkorábbi Tiszadob-Földvár (Csörszárok). Továbbiak : Nyírpazony (Oros)-Várhegy, Nyírkarász-Földvár, Lónya-Dombkert, Szamosangyalos-Domahidy-domb. Vár mivolta vitatható : Nagykálló-Inségdomb.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye. A megye várainak felmérése a korábbi években megtörtént, nagyrésztük közlésre került. A jelzett időszakban felmérésre kerültek még : jelentős falmaradványokkal Komlóska-Pusztavár, a továbbiak (Sárközy S. közreműködésével) három templomerőd : Szikszó, Szerencs, Megyaszó, Tokajban pedig az ún. Rákóczi-vár nyomai.

Heves megye. A Mátra várainak feldolgozása és közlése a korábbi években megtörtént. A megye többi várainak közlése a közelmúltban látott napvilágot. A jelzett időszakban felmért várak

közül a legkorábbi Poroszlón van. Továbbiak : Pétervására-templomerőd, Tarnalelesz-Köbölvár és (Baráz Cs. segítségével) Bükkszék-Pósvár.

Nógrád megye. Itt is már a korábbi években sor került a várak felmérésére és közlésére. 1998-ban Baráz Cs.-val az eddig ismeretlen Szilaspogony-Kis-kő sziklavárát mértük fel és közzöltük a Heves megyeiekkel együtt..

Komárom-Esztergom megye. Közöletlenek. Oroszlány-Gerencsérvárat Sándorfi Györggyel mértük fel 1986-ban, most a várak vizével feltöltését szolgáló gátrendszer került sorra. Vértessomló-Vitányvárnak a műemlékesek által korábban felmért falaihoz a külső sáncot és a két elővárat mértem hozzá. Csekély falmaradvánnyal Tarján-Kis-Somlyó.

Fejér megye. Résztvettem Terei Gy. felméréseiben Csókakő-Sánci-dűlőn, Lovasberény-Szűzvárnál, Csabdi-Vásztélypuszta váránál és Csabdi templomromja körüli ároknál.

Győr-Moson-Sopron megye. Közöletlenek. Sokorópátka-Barátok vára nagy kétrészes földvár. Kapuvár-Feketevárnak majdnem teljesen szétszántották a nyomait. Rajka temetőjében esetleg egy kis vár nyoma sejthető.

Vas megye. Közöletlenek, Dénes J. adatai alapján. Kis méretűek : Répcelak-Várdomb, Nagygeresd-Várhely, Hegyfalú-Kossuth u. 15. dombja. Bizonytalan Rábapaty temetőjének kis dombja. Dénesfa-Rózsakert és Vasszécsény-Margit-sziget egy-egy kastély parkjában talán inkább a régi park kialakításának emlékei. Dénes J.-fel felmértük még Csepreg-Grádics erősen elszántott kis várát és a még kérdéses dombot Szombathely-Püspökkertben.

Veszprém megye. Közöletlenek. Várkesző várát a Rába áradásai majdnem teljesen elmosták, csekély falmaradvány van. Jelentős falmaradványokkal Pécsely-Zádorvár, Bánd-Essegvár, Ugod-Vár, Hegyesd-Vár, Gyulakeszi-Csobánc vára (utóbbinál különösen a nagy fennsík gödörrendszere érdekes). Szigliget-Óvár kis méretű, erősen lepusztult falakkal. Doba-Somlóvár falait a Műemlékvédelmi Hivatal korábban felmérte, most a közvetlen környezetének felmérésére került sor.

Somogy megye. Két felmérés közlése megtörtént : Somogyacsa-Pogányhegy és Kereki-Fejérkő (Katona) vára, utóbbinál a már korábban felmért falakhoz a bonyolult sáncrendszer hozzámérésére került sor. A továbbiak közöletlenek : Somogyacsa-Kócoshegy, Mike-Törökvár, Gamás-Törökvár, Szólád-Régi temető, Törökkoppány vára a község területén. Két kis motte : Iharosberény-Nagyvár és Kisvár. Rinyabesnyő-Öszpöte erdőben bizonytalan rendeltetésű nagy sánc és árok. Szilas G.-ral és Terei Gy.-gyel még a következőket mértük fel : Nagybjom-Koroknyavár, Nagybjom-Temető, Nagyatád-Várdomb, Kadarkút-Szentimrepuszta-Várhegy, Patosfa-Törökpince és egy kis motte : Kaposvár-Gyertyános.

Tolna megye. Ezen a területen Miklós Zsuzsa végez intenzív várkutató munkát, felméréseket és ásatásokat. Néhányszor résztvettem a felmérésekben, a jelzett időszakban (néhány őskorin felül) : Murga-Sánchegy, Sárszentlőrinc-Homokos-dűlő, Nagyszékely-Basaharc, Kisszékely-Kálvária, Dombóvár-Szarvasd II., Szakcs-Leányvár, Regöly-Bősze, Kaposszekcső-Leányvár.

Erdély. Az erdélyi származású Soós Zoltán régész meghívására, részben saját költségből, Terei Gy.-gyel kétszer jártunk Erdélyben. Három középkori várat mértünk fel Soós Z. közreműködésével : Gernyeszeg-Teleki-kastély(nagy árokkal), és két kis sziklavár : Váralmás és Csicsófalva felett.

Kuruc- és Napóleon-kori sáncok. Ez a téma csak az utóbbi években került napirendre a felmérések sorában. Pedig a várak, sáncok nagy családjának ezek is tagjai, megkülönböztetésük pedig a korábbiaktól nagyon fontos. A kuruc-korból egykori adatok segítségével sikerült Sopronbánfalva felett egy kis redutot azonosítani 1706-ból, amelyet korábban középkorinak gyanítottunk. Dunakömlődön a Várhegyen lévő egykori Bottyán-várral szemben az Imsós-erdőben két sáncot, Dunaföldvár mellett a Dunaszigeten egy sáncvárat mértünk fel a kuruc-korból. Dunaföldvár mellett már 1993-ban felmértünk egy nagy sáncvárat (Miklós Zs. közreműködésével), az itteni 1705-1706. évi harcok helyszínei és nyomai kezdenek kialakulni. De említeni kell Pákozd mellett a Velencei-tó partján a „Tóvárat”, amelyet Terei Gy. fedezett fel (a mérésében résztvettem), ez is a kuruc-korra valószínűsíthető. Sáncvárok, földerődök a Napóleon-korban (1805-1809) is készültek. Évekkel ezelőtt mértük fel Százhalombatta római táborának helyén a nagy „Napóleon-sáncokat”, most ennek folytatását sikerült megtalálni és felmérni a MOL olajfinomító telepén. A jelzett időszakból még két várfelmérést kell említeni, Vas megyében Vasegerszeg-Várhelyet és Tolna megyében Kurd-Sánci-dűlőt (utóbbi Miklós Zs. segítségével), melyek jellegük alapján valószínűleg újkoriak, de ezeknél még további kutatásra van szükség.

MIKLÓS ZSUZSA: VÁRAK LÉGIFOTÓZÁSA

1990 óta rendszeresen légifotózok, elsősorban várakat. Ezalatt az idő alatt némi tapasztalatot szereztem, amit ezúton továbbítok azoknak a kollégáknak, akik ezután kezdik el alkalmazni a fotózásnak ezt az igen hasznos módszerét.

Korábban a légifotózáshoz (a kézből készült felvételekhez is) HM és BM engedély kellett. Az elkészült fotókat azután a HM-ben kellett cenzoráltatni. Mindez a kényelmetlenség elenyésző volt az 1990 előtti és az 1990-es évek első feléhez képest, amikor a fotózáson jelen volt a rendőr is. Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy most már – 2001. január 1-től - nem kell előre engedélyeztetni a légifotózást, és szükségtelen a cenzoráltatás is. Ez egyelőre csak a Légirendészeti Parancsnokság szóbeli közlése; írásos dokumentum még nincs róla.

Véleményem szerint a várkutatókban manapság már nélkülözhetetlen a légifotózás, légifelderítés (feltéve, hogy a várkutató *terepen* akar dolgozni). Ha valaki egy-egy terület várait teljességre törekvően szeretné összegyűjteni, akkor feltétlenül alkalmaznia kell ezt a módszert: a hagyományos terepbejárással ellentétben, néhány száz méteres magasságból kiválóan áttekinthető a terep. Időt és fáradságot takaríthatunk meg egy-egy légifelderítéssel, fotózással. Gyakran segít a légifelderítés, amikor csak bizonytalan említést ismerünk egy-egy várról. Szerencsés esetben pedig új, eddig ismeretlen várak is előbukkanhatnak. Természetesen a légifelderítés – fotózás nem pótolja, nem helyettesíti a terepbejárást, hanem előkészíti, megkönnyíti, kiegészíti azt.

Magyarországon a várak többnyire domb- ill. hegyvidéken találhatók, erdős, bokros környezetben. Ilyen terepen megtalálni és felmérni is nehéz az erődítéseket. Természetesen ebben az esetben lombmentes időszakban, és lehetőleg hóban kell repülni, mivel így könnyebb észrevenni a terepformákat. Még jobb, ha ugyanakkor sűrű köd is van, ami egyúttal árnyékhatást is biztosít, és az egyébként szinte észrevehetetlen árkok, sáncok is kirajzolódnak. Ilyen terep felett 100-200 m-es relatív repülési magasság a legjobb: ebből a magasságból még jól áttekinthető a terep, ugyanakkor elég alacsonyan vagyunk ahhoz, hogy észrevegyük az esetleges erődítésnyomokat.

Sík- és dombvidéken sajnos egyre gyakoribb, hogy elszántják a sáncokat, árkokat. Ezeket terepbejárás során szinte lehetetlen észrevenni, hiszen az erődítés domborzatilag már nem észlelhető. Tolna megyei tapasztalatom, hogy a mintegy 20 éve még terepbejáráskor is látható, fotózható árkokat, sáncokat napjainkra teljesen elsimította a szántás (pl. Értény – Képesfai dűlő, Dalmand – Sánc). Ezek viszont szántásban, illetve megfelelő növényzetnél jól fotózhatók. Szántásban az árok sötét, a sánc pedig világos csíkként mutatkozik. Míg azonban a szántásban jelentkező elszíneződések általában „elkenődnek,” bizonytalan szélűek, a régészeti jelenségekre leginkább érzékeny búzában, aratás előtti állapotában tisztán, határozottan látszanak (az egykori árkok helyén lényegesen magasabb a búza, itt gyakran meg is dől; a falak helyén, ahol kevés a humusz, alacsonyabb). A kukoricáról az az általános vélemény, hogy nem érzékeny a régészeti jelenségekre, de ez sem mindig igaz. Szerencsés évben (mint pl. 2000-ben) a kukorica is ad jeleket.

Pl. kukoricában sikerült dokumentálnom egy középkori templom teljes alaprajzát (a falak helyén a növény alacsonyabb, és – környezetéhez képest – sárgás színű volt).

Eddigi tapasztalataim szerint várakkal kapcsolatos légifelderítést tavasszal március – áprilisban érdemes végezni, amikor az őszi búza már megerősödött, a leendő kukoricatáblákat pedig már eldolgolták. Nyáron aratás előtt érdemes megnézni, fotózni a gabonatóblákat. Az időpontok kiválasztásánál természetesen mindig figyelembe kell venni az adott évet: mikor tavaszodott ki, mennyi volt a csapadék, hogy teleltek a gabonafélék stb.

Legelőkön közel függőleges szögben történő fotózásnál csak szerencsés esetben látszanak jól az objektumok. Sokkal hatékonyabb a ferde szögben történő fotózás, kihasználva a sűrűfényt is. Még jobb, ha a legelőt vékony (néhány cm-es) hó fedi: ennek segítségével sokkal plasztikusabban kirajzolódnak a formák.

Légifelderítésnél – fotózásnál figyelembe kell venni azt is, hogy az emberi szem kevesebbet észlel, mint a színes filmek. Ezért, ha nem is vagyunk biztosak abban, hogy amit látunk, az régészeti objektum, érdemes lefényképezni, mert gyakran a fényképen egyértelműen kibontakozik az, amit mi alig érzékelünk. Bizonytalan esetekben segítséget nyújt a video is: anélkül, hogy növelnénk a repülési költséget, menet közben akár folyamatosan is videózhatunk: így olyan objektumok is előbukkanhatnak, amit repülés közben nem vettünk észre.

A fotózáshoz még egy techikai tanács: a fotózandó objektumot érdemes körülrepülni, hogy lássuk, milyen irányból bontakozik ki leginkább. Általában az a jó, ha a napnak háttal fotózunk, de lehet olyan eset is, amikor ellenfényben célszerű fotózni.

A megtalált, fotózott objektumok bemérése napjainkban már könnyű a GPS-el. Elég, ha az objektum fölé repülünk, és rögzítjük a koordinátát. Ennek alapján otthon térképre tudjuk illeszteni, nem kell a helyszínen azzal tölteni a drága repülési időt, hogy lokalizáljuk a lelőhelyet.

Miklós Zsuzsa által készített vár-légifotók (őskortól a kuruckorig)

Baranya megye:

Mecseknádasd – Schlossberg 1995, 2000

Mecseknádasd – Rékavár 2000

Pécsvárad – Zengővár 1998

Pécsvárad – Vár 1998

Pécsvárad – Senyvár (Törökdomb) 1998

Fejér megye:

Aba – Belsőbáránd – Bolondvár 2000

Aba – Belsőbáránd – Ebvár 2000

Alcsútdoboz – Kastély 2000

Bicske – Hegyikastély 2000

Csabdi – templom 2000

Csabdi – Vaszélypuszta – Várhegy 2000

Csókakő – Vár 1999

Igar – Bolondvár 1999

Igar – Vámpuszta – Galástya 1999

Középbogárd – vár 1999

Mezőfalva – Bolondvár 1999

Nagykarácsony – Ménesmajor 1995, 1997, 1999, 2000

Sárbogárd – Bolondvár 2000

Szabadbattyán – Kula 1996

Székesfehérvár – Feketehegy 1995

Zámoly – Kerekszenttamás 1996

Pest megye

Domony – temető 1992, 1998

Galgagyörk – Almápuszta 1992, 1998

Galgahévíz – Szentandráspart 1992, 1998,
1999

Gomba – Várhegy 1999

Hévizgyörk – Tófalu 1995

Káva – Várhegy 1999

Kóka (Tóalmás) – Várhegy 1999

Nagykőrös – Földvár 1999

Tápióbicske – Kalaposhegy és Várhegy
1999

Tápióság – Földvár 1999

Tápiószentmárton – Hatvani-hegy 1999

Vác – Pogányvár 1995

Vác – Vár 1999

Valkó – Csákópart 1999

Valkó – Kásatető 1995, 1998

Verseg – Makkos 1995, 1999

Zsámbék – Kastély 2000

Zsámbok – Kerekhalom 1992, 1995, 1998

Tolna megye

Alsónyék – Váracska 1999

Báta – Öreghegy

Báta – Öreghegy 1996, 1997, 1998

Bátaszék – Lajvér 1996

Bikács – Belső-sziget 1992, 1994, 1997,
1998, 1999

Bölcske – Bolondvár 1997, 1998, 1999,
2000

Bölcske – Hadai-hegy 1996, 1997, 1998,
1999, 2000

Bölcske – Kis- és Nagy Lesvölgy 1999

Bölcske – Várrév 1999, 2000

Bölcske – Vörösgyir 1998, 1999

Dalmand – Sánc 1992, 1997, 1998, 1999,
2000

Dombóvár – Gólyavár 2000

Dombóvár – Szigeterdő 1998, 1999, 2000

Döbrököz – Kétvíz köze 1999, 2000

Döbrököz – Tűzköves 1999, 2000

Döbrököz – Vár 1997, 1999, 2000

Dunaföldvár – Bottyánsánc 1999

Dunaföldvár – Kálvária 1995, 1999

Dunaföldvár – Macskalyuk 1999

Dunaföldvár – Vár 1999

Dunakömlőd – Sánchehy 1996, 1999

Dunaszentgyörgy – Jancsárdomb 1996

Értény – Képesfai dűlő 1992, 1994, 1996,
1997, 1998, 1999, 2000

Felsőnána – Szálláshegy 1998, 2000

Felsőnyék – Várhegy 1999

Gerjen – Várad 1998, 1999, 2000

Gerjen – Várad

Györe – Papföldek 1999, 2000

Gyulaj – Pogányvár 1992

Harc – Cukorhegy 1997, 1998, 1999

Harc – Janyavár 1996, 1997, 1998, 1999,
2000

Harc – Várhegy 1998, 1999

Kajdacs – Sánc 1994, 1996, 1997, 1999

Kakasd – Schlossberg 1995, 1998, 2000

Kapospula – Dáróvár 1999, 2000

Kaposszekcső – Leányvár 1996, 1998,

Kaposszekcső – Leányvár 1997, 1999,
2000

Kisszékely – Kálvária 2000
Kölesd – Csonthegy 1997, 1999
Kurd – Sánc 1991, 1999
Lengyel – Sánc 1997
Madocsa – Alsónyilas 1998, 1999, 2000
Mözs – Sánci dűlő 1996, 2000
Murga – Schanzberg 1995, 1998, 2000
Nagykónyi – Eledény 1999, 2000
Nagyszékely – Basahalom 1994, 1997
Ozora – Kálvária 1999
Ozora – Vár 1999
Ócsény – Oltovány 1990 óta folyamatosan
Paks – Sánchegy 1996
Pári – Kleine Schanz 1998
Pári – Schanzberg 1998
Regöly – Sánc 1996, 1997, 1998, 2000
Sárszentlőrinc – Birkajárás 1996, 1999,
2000
Simontornya – Mozsihegy 1994
Simontornya – Vár 1999, 2000
Sióagárd – Leányvár 1997, 1998, 1999
Szakcs – Leányvár 1992, 1996, 1997, 1998
Szárasd – Gerenyás 1992, 1994, 1998,
1999
Szedres – Hidja puszta 1997
Szedres – Horgásztanya 1999
Tamási – Dorombos 2000
Tamási – Kishenye 1999, 2000
Tamási – Várhegy 1999, 2000
Tevel – Schanzberg 1991, 1994
Tolna – a feltételezett vár helye 1996, 1997
Tolna – sziget 1998
Tolnanémedi – Nyebojsza 1997, 1999,
2000

Váralja – Várfő 1991, 1994, 1995
Veszprém megye
Rezi – Vár 1997
Szigliget – Vár 1997, 2000
Zala megye
Bajcsa – Vár 1999
Esztergályhorváti – Limbus 1994
Hahót – Alsófakos 1993
Hahót – Sárkánysziget 1993
Inke – Aligvár 1999
Kacorlak – Kistemető 1993
Kacorlak – Gelsesziget 1993
Kemendollár – Vár 1995
Lenti – Vár 1995
Nagykanizsa – belterület, vár helye 1995
Nagykanizsa – Botszentgyörgy 1995
Nagykanizsa – Miklósfa 1995
Pölöske – Vár 1995
Resznek – Várhely 1994
Szécsisziget – Vár 1995
Szentgyörgyvár – Békavár 1995
Szentgyörgyvár – Mándpuszta 1995
Zalabaksa
Zalabér – Nemestető 1995
Zalacsány török kori vár 1995
Zalaistvánd 1995
Zalacomár – Kiskomárom 1995

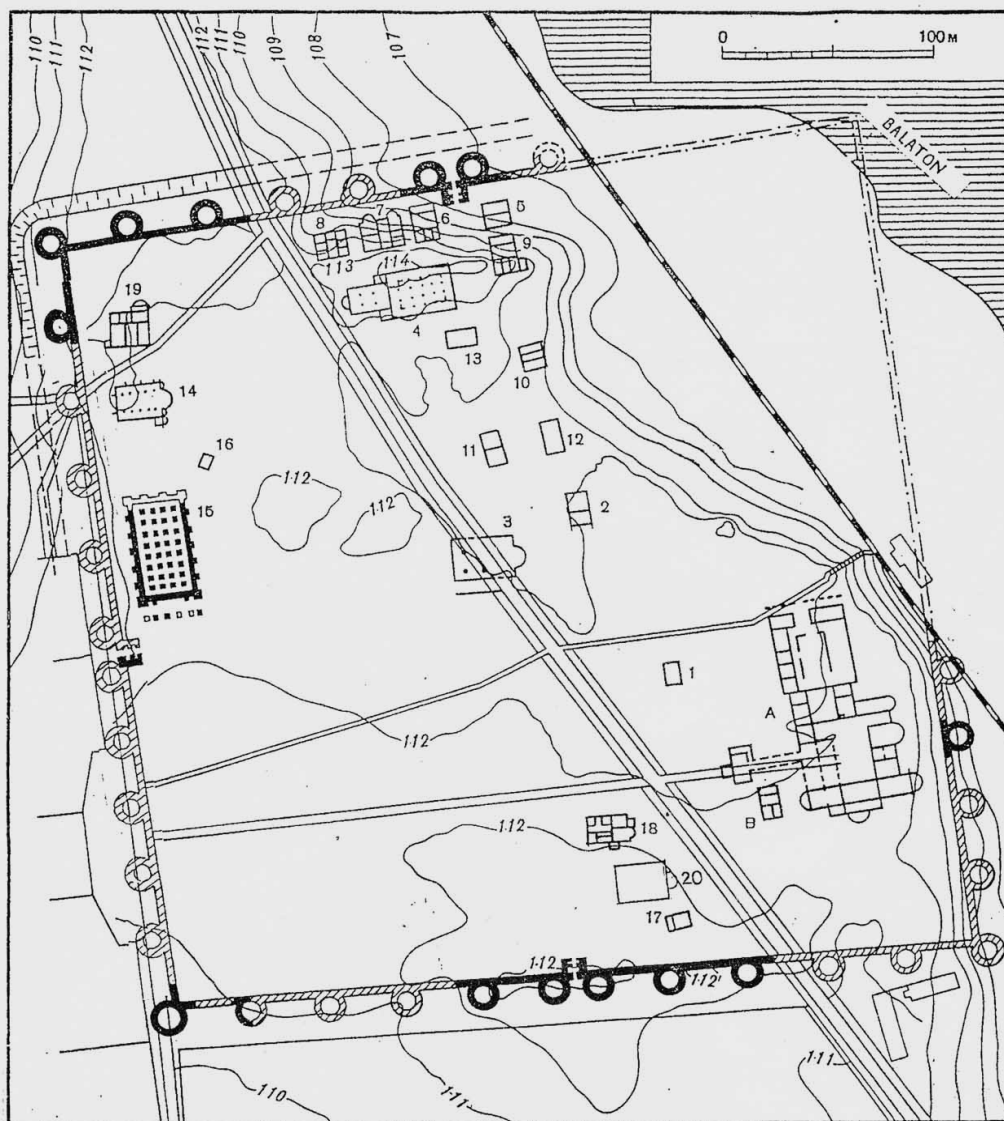
TÚRAVEZETŐ

Straub Péter: A keszthely-fenekpusztai későrómai erőd

Fenekpusztán egy olyan monumentális méretű erődítmény vigyázott a mainál jóval nagyobb kiterjedésű Balaton átkelőjére, melyhez hasonlót Környéről, Kaposuláról, Tácról, valamint Ságvárról ismétünk még. A Nagy Constantinus és Valentinianus uralkodása közti fél évszázad alatt felépített majd megerősített központokra, hasonló alaprajzi szerkezetük és egységes védműveik, valamint földrajzi helyzetük alapján a régészeti szakirodalom az ún. belsőerőd terminológiát alkalmazza.

A Dunántúlt diagonálisan átszelő, Aquileiaból Aquincumba, valamint Sirmiumból Augusta Treverorumba vezető utak kereszteződésénél, részben egy korábbi római telepre épült erőd méretei lenyűgözőek. A 377 x 358 méter kiterjedésű erődnegyszöghöz egymástól általában húsz méterre 44 kerek, 13-17 méter átmérőjű torony tartozott. A vár védművei közül a jelenleg kutatható mindhárom erődkapu részben vagy egészben feltárássra került már, hasonlóképp több ásatás tárgya volt a sok helyen szinte az alapokig kitermelt erődtoronyok és falak megkutatása. A félszigetre épült erődöt három oldalról a Balaton védte, északi felénél pedig egy nyolc méter széles, négy méter mély árok nehezítette meg megközelítését, továbbá az erődtől nyolcszáz méterre kelet-nyugati irányban, teljes szélességében sánccal és árokkal is átvágták a félszigetet.

Az erőd 13,5 hektárnyi területén több mint száz éve folyó feltárások eredményeit összefoglaló előadás a vár szerkezete mellett annak történetét is áttekinti keletkezésétől felhagyásáig az ugyanis Pannónia egyetlen olyan építményét képviseli, mely építészeti és régészeti emlékei által a késő római kortól a népvándorlás korán keresztül egész a 10. századig, a Dunántúl történetének szinte egészéből áttekintést nyújt.

3. ábra: A fenékpusztai erőd és kő épületei.
 Abb. 3: Die Fenékpusztai Festung und das dazu gehörende Steingebäude.

1. kép

Szőke Béla Miklós: Mosaburg - egy Karoling-kori civitas

(A szöveg megtalálható az Európa közepe 1000 körül című tanulmánykötet 136-138. oldalán)

870-871 táján Adalwin, salzburgi érsek megbízásából a bajor szerzetesek császáruk, Német Lajos részére egy fehér könyvet állítottak össze, hogy bemutassák, mennyire igazságtalanul döntött II. Hadrianus pápa, amikor felújítva a régi sirmiumi püspökséget, bizonyos Metód bölcset nevezte ki szt. Andronikus örökében Pannónia érsekének. Ez a fehér könyv a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* igen részletesen tudósít a birodalom egyik határgrófságának történetéről, amely Alsó-Pannóniának egy részén a Sala nevezetű folyó

környékén terült el.

A grófság alapítójának, Priwinának az életpályája jellegzetes kora középkori karriertörténet. Priwina nyitrai fejedelem, akit, miután a 830-as évek elején Moimar, a Duna feletti morvák hercege száműzött, Ratbodhoz (a keleti határtartomány prefectusához) jött. Ratbod azonnal bemutatta őt urunknak, Lajos királynak, s az ő parancsára a hitbe beavatva megkeresztelkedett Szt. Márton templomában egy Treisma (ma: Traismauer, Alsó-Ausztria) nevű helységben, egy, a mi salzburgi püspöki székünkhöz tartozó udvarházban. A császár Rotbod gondjaira bízta Priwinát, ám hamarosan valami viszály támadt közöttük, s emiatti félelmében Priwina övéivel együtt a bolgárok földjére (feltehetően a mai Kelet-Szlavónia, Sirmium-Szávaszentdemeter környékére) menekült. Vele volt fia, Chozil is. Nem sokkal utóbb pedig a bolgároktól Ratimar herceg földjére (Siscia - ma Sziszek, Sisak Horvátország - vidékére, azaz újfent frank területre) költözött (838-ban). Ezért Ratbod a frank uralkodó parancsára nagy sereggel támadt Ratimarra, aki az öldöklésből megmenekültekkel együtt délre futott és többé nem hallunk róla. Priwina életben maradt, ő embereivel együtt a Száva folyón kelt át, s miután itt Salacho gróf magához fogadta, kibékült Ratboddal. Hamarosan alkalom adódott arra, hogy Német Lajos is megbocsásson neki s hűbértartókat adjon neki. Itt kezdett akkor lakni, és egy erődítményt kezdett építeni a Sala folyó egy mocsaras berkében, és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket és országának nagy ura lett.

Priwina és Chozil grófságának központját már a múlt században lokalizálták Zalavár - Várszigeten. Rendszeres régészeti kutatása ennek ellenére viszonylag későn, csak az 1950-es évek elejétől indult meg. Előbb Fehér Géza (1954-ig), majd közel 40 éven át Cs. Sós Ágnes vezette Zalavár-Várszigeten és a környező szigeteken a kutatásokat (1992-ig), azt követően pedig jelen sorok szerzője a feltárások vezetője.

Civitas Priwinae, Mosapurc, castrum Chezilonis (Conversio) belsejét különböző erődítési technikák alkalmazásával nagyjából három egyenlő részre osztották. Déli harmadát egy földsánc védte, amelyben talán maga Priwina és fia Chozil lakott háznépével együtt (=munimen a Conversio-ban). Ettől északra, a sáncárok túloldalán, egy palánkfal kerítette udvarházban (kolostorban?) egyházi személyek, papok, szerzetesek élhettek Priwina udvari papja (presbyter, majd archipresbyter) vezetése alatt, s itt találhatott szállást alkalmanként a salzburgi érsek és kísérete is. Végül mindkettőtől keletre terülhetett el az egyelőre teljesen ismeretlen elővár.

A Várszigeten a szakrális célú fa- és kőépületek mellett nagyméretű, többosztatú, faoszlopokra épült, továbbá ún. talpas boronaházakat rekonstruálhatók, amelyekhez kővel, deszkával bélelt kutak és ugyanilyen tárolóvermek, továbbá agyagba rakott kőfalú pincék, gazdasági épületek tartoztak. A szigetnek csak bizonyos, jól körülhatárolható területein koncentráltak a műhelyek, munkagödrök és az egyéb, gazdasági jellegű települési objektumok, ilyen jellegű tevékenységre tehát egy-egy nagyobb ház (udvarház?) telkének csak meghatározott részét használhatták.

Az erődítés felépítése után Priwina első dolga volt, hogy azon belül (infra munimen) egy templomot rakasson, amit 850. január 24.-én a salzburgi Liupram (836-859) érsek Mária tiszteletére szentelt fel. Ezt követően Priwina kérésére Liupram érsek Salzburgból mesterembereket küldött, kőműveseket meg festőket, kovácsokat és ácsokat, akik Priwina városában (infra civitatem Priwinae) egy tiszteletre méltó templomot (honorabilem ecclesiam) építettek. A templomot, amiben Adrianus mártír pihent eltemetve (In qua ecclesia Adrianus martyr humatus pausat), Liupram előkészítette arra is, hogy szerzetesek zsolozmázhasznak benne (officium ecclesiasticum colere). Ugyanezen városban (in eadem civitate) volt még a Conversio szerint egy Keresztelő Szt. Jánosnak szentelt templom is. A városon kívül (foris civitatem) Priwina életében további 16, Chozil idejében, a 870-es évek elejéig pedig 12 helyen épült templom, de már csak a városon kívül, amelyeket részben már az új salzburgi érsek, Adalwin (859-873) szentelt fel.

Az összesen mintegy 31 templomból az utóbbi fél évszázadban folytatott régészeti kutatások mindössze három templomot tártak fel: egyet Zalavár-Récéskút szigeten, egyet Zalavár-Várszigeten, egyet pedig Zalasabar-Borjúállás szigeten, míg egy negyedik templom - ismeretlen mértékben módosult - alaprajzát ugyancsak Zalavár-Várszigetről, egy 1569-ben Giulio Turco által a várról felvett alaprajzból ismerjük.

A csak későbbi átiratokban fennmaradt zalavári alapítólevél, szerint 1019-ben Zalavárott István király parancsára szentelték fel (újra) Szt. Adorján mártír templomát. A monostort valószínűleg az 1440 utáni beháborús időkben erődde, majd a török veszély miatt végvárrá alakították át. Ez utóbbi állapotáról készített Giulio Turco 1569-ben felmérést. 1702-ban I. Lipót parancsára a többi végvárhoz hasonlóan ezt is felrobbantották. Az apátság javait a göttweigi (Bajorország) bencések örökölték meg, akik azonban a romok újjáépítése helyett Zalaapátiban új templom és kolostor építésének engedélyezését kérték és kapták meg. Az új épületek alapozásához kőbányaként jórészt a zalavári romokat használták. A Turco- féle alaprajz szerint a sziget déli harmadát elfoglaló végvárban egy ca. 24 x 10 m külméretű, háromhajós (?) -a déli harmadban támaszsorral tagolt (?) -, a hosszánál alig keskenyebb nyílású, félköríves szentélyzáródású, kereszthajó nélküli csarnoktemplom állt. Északi fala támpilléres, délnyugati sarkához egy - talán már nem is a templomhoz tartozó - vastag falú, négyszögletes alaprajzú torony csatlakozott. A templom bejárata a déli oldal keleti részén nyílt. Ehhez a templomhoz tartozhatott az a temetőrészlet, amit 1951-54 között a templom feltételezett helyétől keletre és kisebb részben északra tártak fel, s amiben az ásatók szerint a 9. század közepétől (ún. nagykoporsós sírok), az Árpád-kor végéig (?) temetkeztek.

Az 1980-as évek elején a sziget középtáján megkezdett feltárások előrehaladtával mind nyilvánvalóbbá vált, hogy ez alkalommal szokatlanul nagyméretű templom alapjait találták meg. A templomot itt is szorosan körbezárta egy többretegű temető, amiben a leletek alapján a Karoling-korban kezdtek el temetkezni, de amit a korai Árpád-korra már használaton kívül

helyeztek. Ez a nagyméretű templom (teljes hossza közel 50 m, szélessége 25 m) tehát nem épülhetett máskor, mint Priwina és/vagy Chozil idejében és korábban elpusztult, semmint hogy a bencések Nyugatról újra visszatértek. Maga a templomépület sajnos olyan mértékben megsemmisült, hogy felmenő falaiból gyakorlatilag semmi nem maradt meg, sőt több helyen az alapfalakat is már csak az alapozási árkok jelzik.

Az alaprajzi bizonytalanságok ellenére valószínű, hogy az egyapszisos szentélyfejhez háromhajós bazilikális tér csatlakozik, a mellékhajók az apszishoz valószínűleg egyenes zárófallal kapcsolódtak, szentélyrésze nélküli a kereszthajós elrendezést s a négyzetet. Jellegzetes nyugati végének kereszthajó-szerű kiszélesedése, több hajóra tagolása, s a homlokzathoz csatlakozó, excentrikusan elhelyezett kör alakú torony, ami alapján a templom nyugati vége minden bizonnyal emeletes volt (Westwerk?). Legsajátosabb építészeti eleme azonban a főszentély oltára alatti mártírsír megközelítését lehetővé tevő, talán dongaboltozatos gyűrű- vagy folyosókripta (Ring- vagy Umgangkripta) és az apszist kívülről félkörívben kísérő, nyitott folyosóról nyíló kápolna-koszorú(?).

A Vársziget közepén tehát valóban egy tiszteletreméltó templomot építettek, melynek programja a nem sokkal korábban és/vagy ugyanekkor épülő bajor, thüring és szász gyűrűkriptás templomokéval azonos: az oltár alatt eltemetett (egy folyosóban azonban megközelíthető) szent mártír tegyen Isten segítségével csodákat, hogy a népeket a távoli vidékekről is a templomhoz vonzza, ezáltal is erősítve azokat keresztény hitükben. Ezt a grandiózus méretű, a körülményekhez képes nyilvánvalóan díszes kivitelű templomot csakis egy Karoling-reneszánsz műveltségű, gazdag és nagy hatalmú személy építtethette, akit joggal azonosítunk Liupram salzburgi érsekkel. Ő az, aki a *Conversio* szerint 850/54-859 között *infra civitatem Priwinæ* felépítteti a Szt. Adorján templomot.

A Zalavár-Várszigetet körülölelő szigetek egy részén nemesi udvarházak létesültek, így a tőle északra fekvő Zalavár-Récés-kút és a délre elterülő Zalasabar-Borjúállás-szigeten, míg más szigeteken (Zalavár-Kövecses, -Rezes, Garabonc-Ófalu) szolgálónépi közösségek hoztak létre települést.

A kisméretű Zalavár-Récés-kút sziget közepe táján Radnóti Aladár 1946-1953 között tárt fel egy háromhajós kőbazilikát (H. 20,2-20,5 m, Sz. 12,1 m). A kívül téglalap alakú templom keleti egyenes falába három félköríves apszist írtak be. A hajót 4-4 pillér osztja három részre. Ezek építési ideje azonban kissé bizonytalan, Radnóti előbb a 11., majd a 9. századra keltezte őket. Az osztópilléreknek megfelelően a déli és északi falakat is támpillérek tagolták. A nyugati főbejárat mellett az északi oldalon a 3. és 4. pillér között, a délin az 1. és 2. között nyílt bejárat. A nyugati oldalhoz egy narthex csatlakozott. A templomot habarcsba rakott lapos homokkövekből és másodlagosan felhasznált római kövekből építették fel. A hajó padlóját nagy lapos gránitkövek fedték, míg az apszisokat, amelyekhez lépcsők vezettek fel, durva terrazzo-padlóval borították. Az apszisok falain sárgás rózsaszínű freskók (?) nyomai látszottak,

nehézkés, esetlen technikával kivizelezve. A templomot tűz pusztította el.

1961-63 között Cs. Sós Ágnes nagyrészt újra feltárta a bazilika környékét és az ekkor talált fa oszlopgödrök alapján két újabb, a kőbazilika előtti időszakra keltezett templomot egy fatemplomot és egy kő-fatemplomot rekonstruált. Ám az oszlopgödrök korban nem előzték meg, hanem követték a kőbazilikát(!) Valószínűleg egy olyan hosszabb életűre tervezett építmény maradványai voltak, amit a részben felújított, romos kőépülethez csatlakoztattak, és talán már nem is szakrális céllal működött a 10-(11.) században.

Bizonyosan nemesi magántemploma volt az a fatemplom, ami a Várszigettől délre fekvő, Zalaszabar-Borjúállás sziget északnyugati felében, annak legmagasabb részén, egy paliszádfallal körülvett udvarházban állt. A fatemplom régészeti maradványait Müller Róbert tárta fel a 80-as évek első felében. Egyenes szentélyzáródású, egyhajós csarnoktemplom, melyhez nyugaton egy narthex csatlakozott (H. 17 m, Sz. ca. 7 m). Az apszis előtt, a hajó felső harmadában egy sekélyen alapozott szentélyrekesztő korlát alapozása került elő. Az apszist kizárólag a sírok alapján lehetett rekonstruálni, padlóját vagy lesározták (?), vagy olyan magasan volt, hogy már teljesen elpusztult. A hajót máshol elbontott római falazótéglák és tetőfedő cserepek fedték, a narthexbe azonban már csak nagyon hézagosan jutott a padlóborításból. A talpas ház - típusú templom alaprajzát jórészt a templom körül feltárt 805 sír által üresen hagyott terület és az a néhány nagyobb kő rajzolta ki, amelyek a nagyméretű, vízszintes gerendákat alátámasztották.

A nagyon egyszerű alaprajzú templom legközelebbi párhuzama egy morvaországi udvarházban, Breclav - Pohanskon felétárt kőtemplom, amelyben még a szentélyrekesztő korlát is nagyjából ugyanott volt, mint Zalaszabar - Borjúállás szigeten.

Ritók Ágnes: Zalavár-Vársziget Árpád-kori erődítései

A Zalaváron feltárt erődítések közül kettőt kelteztek az ásatók a 11. századra: a Várszigetet övező fa-föld-kő szerkezetes sáncot, az ún. "*külső várat*" és az ún. "*belső várat*". Utóbbi trapezoid falövének vonalát többnyire az alapárkok aljára vert cölöpök rajzolták ki, északkeleti sarkához téglalap alaprajzú torony csatlakozott. Az erődítések alatt, a feltárt területeken mindenütt 9. századi jelenségeket figyeltek meg. A külső várat Zalavár ispánsági várának védművével azonosították, a belső várat a monostor körítőfalaként határozták meg. A 11. századi keltezés a fenti megfeleltetésekkel egyeztetett történeti adatokon alapul. A kronológia megmerevedéséhez járult hozzá az a módszer, mely szerint a mélységadatok keltező értékűvé váltak. (Így 11. századnak határozták meg a ~100 cm körül észlelt maradványokat.)

A *külső vár* erődítése ~ 10 ha területet övez. Sáncának szerkezetét az ásatók nem tudták meghatározni. Előzménye — legalábbis a Vársziget déli nyúlványának keleti peremén — egy kettős cölöpsorból álló 9. sz-i paliszád. Erre települt rá egy szélesebb rácsos szerkezetű (?) sánc,

melynek külső — mocsár felőli — oldalát szárazon/agyagba rakott kövekből álló burkolattal erősítették meg. Ez a megoldás az ispánsági várak esetében ismeretlen. Analógiái alapján inkább 9. századi építésűnek tűnik, emellett szólhat az általa védett terület nagysága is. Kora-Árpád-kori hasznosítása mindazonáltal nem zárható ki.

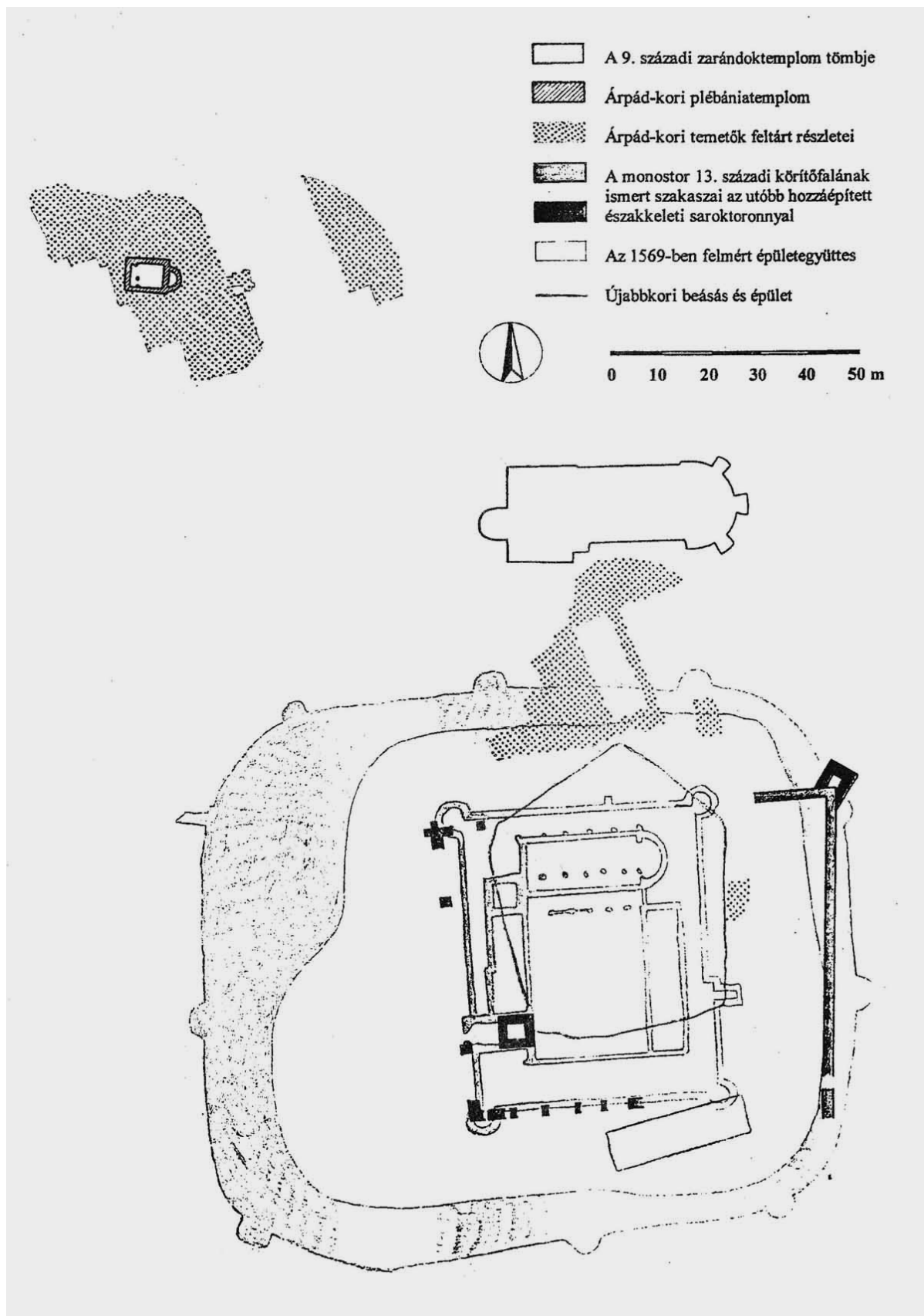
A *belső vár* nagy valószínűséggel valóban a monostor körítőfala volt. Északi falszakaszának feltételezett teljes hossza 82 m, a nyugati 60 m. A déli falszakaszt 35 m hosszan lehetett követni, a keleti 68 m hosszan ismert. A délkeleti sarok tisztázatlan. Az északnyugati sarkot támpillérek erősítették. Az alapárkok aljára sűrűn egymás mellé cölöpöket vertek. A cölöplyukak fölött helyenként megmaradt az erős, sárgás habarccsal kötött, nagyméretű, szabálytalan terméskövekből készült alapozás.

A körítőfal északi szakasza a monostortemplomhoz tartozó temető területén keresztül húzódik, mintegy kettévágva azt. A faltól északra feltárt sírokban 12. századnál későbbi lelet nem volt. A temető rész felhagyását éppen a körítőfal felépítése magyarázhatja. Így a "belső vár" építésére a temető leleteiből következően a 12. század végén kerülhetett sor. Kialakítása talán összekapcsolódott azokkal az építkezésekkel, melyekre az 1220-1240-es évekre keltezett kőfaragványokból következtetni lehet.

A körítőfal északkeleti sarkát később egy négyszögletes toronnyal erősítették meg. Délkeleti sarkának alapozása belevág a "külső vár" falába. Bár a torony alapozástechnikája a többi falazatokéval megegyezett, alapjai nem kőből, hanem agyagba ferdén állított téglákból készültek (csupán egy sor téglá maradt meg a cölöpök fölött). A két építkezés között eltelt időt a rendelkezésre álló régészeti adatok alapján egyelőre nem lehet pontosan meghatározni. Bizonyos azonban, hogy e torony és a körítőfal csatlakozó szakaszai eredeti formájukban nem tagozódtak be a késő középkori (Turco féle felmérésből ismert) várba. A körítőfal északkeleti sarkát borító törmelékrétegben talált, 1373-1382 között kibocsátott I. Lajos denár a falszakasz pusztulásának (bontásának) legkorábbi idejére utalhat.

A külső és a belső vár egyidejű használata a fentiekből következően nehezen elképzelhető.

Legkorábban a 15. század második negyedében épülhetett a Turco rajzról ismert, a négy kerek saroktoronnyal erősített vár. Falai a 13. századinál ugyan kisebb területet védtek, de az új erősség kialakítása során a 13. századi körítőfal bizonyos szakaszait is felhasználták. A kutatás számára mind a mai napig problémát jelent az 1569-ben felmért épületegyüttes pontos elhelyezkedése és megfeleltetése a feltárások eredményeinek. A kései vár — Rómer Flóris 1881-ben készített vázlata és az ásatási eredmények újraértékelése alapján valószínűsíthető — helyét a mellékelt rajz mutatja.

Irodalom: Ritoók: Zalavár (in: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Szerk.: Takács I. Pannonhalma 2001.) további irodalommal

Dr. Vándor László: Rezi vára

Rezi falutól néhány km-re északkeletre a Zalaszántói-medence fölé emelkedő Meleghegy 427 m magas előre ugró dolomit szirtfokán található a vár rommaradványai. A mára ismert kirándulóhely az elmúlt évtizedben alig volt látogatható a mellette fekvő katonai objektum miatt. A hegyen a vártól délre az erdővel borított területen ma is jól láthatók egy földvár maradványai. Különösen jó állapotban maradtak meg a hegygerincet délről lezáró sáncok. Az itt előkerült leletek alapján az erődítést késő bronzkorinak tartjuk.

A régebbi irodalomban egy félreértelmezés folytán Rezi várát többen az 1246-os oklevélben szereplő tátikai alsó várral tartották azonosnak. A rezi várról azonban az első említés 1333-ból ismert, amikor a vár földjéről esik szó Uzsa falu határjárása kapcsán. Magát a várat csak 1378-ban említi oklevél.

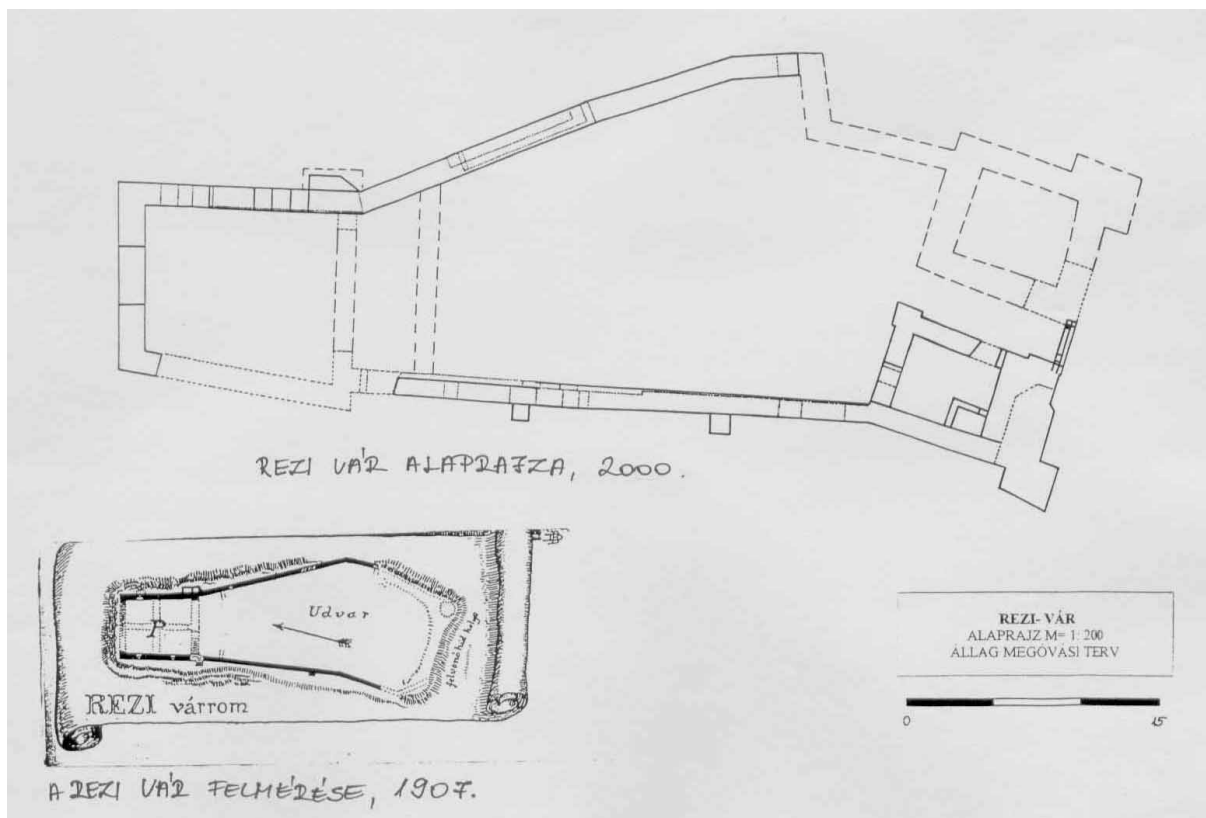
A vár keletkezéséről mindaddig rendkívül keveset tudtunk. A falu a 13. század végén a Pécz nemzetség tulajdonában volt. Pécz nembeli Apor utód nélküli halála után a birtok visszaszállt a királyra, majd tőle ismeretlen körülmények között, de nyilván adomány útján kapták meg a Lackfiak. Ezen adatokból az tűnik ki, hogy a vár 1333-ban még királyi birtok, az 1378-as említések viszont már a Lackfiak az urai. 1397-ben Zsigmond király Rezi várát is elkobozta a Lackfiaktól, majd 1401-ben Éberhardt zágrábi püspöknek és testvérének adományozta. A püspök halála után a visszaszállt várat Zsigmond 1421-ben Medvei János zágrábi püspöknek és testvérének zálogosította el. 1427-ben aztán a hatalmaskodó Medveiektől elvett várat a Gersei Pethők kapták meg, akik ettől kezdve tényleges urai.

A várnak katonai szerepe a 15. század végétől volt. Egyes kutatók szerint Mátyás halála után Miksa császár hadai ostromolták meg, majd 1554-ben már a törökök próbálkoztak elfoglalásával. 1561-ben 20 főnyi az őrsége. 1572-ből ismerjük róla Turco nézeti rajzát. Védhetetlensége folytán 1586-ban már fontolgatják lebontását. Utolsó adatunk az álló várról 1588-ból van, 1592-ben kelt oklevélben már a romba dőlt rezi várról olvashatunk.

Rezi váráról mindaddig a Turco rajz mellett Berg Károly 1891. évi felmérése állt rendelkezésünkre. A rendkívül rossz állapotú rom állagmegóvási munkálatai 1998-ban kezdődtek, miután 1997 telén a keleti várfal-szakasz egy jelentős része leomlott. Az 1998-tól 2000-ig folytatott konzerválási munkák során megerősítésre kerültek a falmaradványok, majd 2000-ben megkezdődött a vár feltárása is. Jelenlegi ismereteink szerint a vár első építési szakaszához tartozott az északi oldalon található lakótorony, amely legalább 3 szintes volt. A lakótorony maradványai a múlt század végén még olyan tekintélyesek voltak, hogy annak mind a bejárata, mind pedig a nyugati fal lőrési látszottak. Mára azonban mindebből csak a keleti fal egy darabja és a külső oldalát támasztó ejtőaknákat rejtő kis tornyocska maradt meg. Az északi falat 2000-ben sikerült feltárni.

A vár másik két legjelentősebb maradványa a várudvart nyugatról és keletről határoló falak (az utóbbi egy jelentős része 1997-ben leomlott, amely részlegesen visszaépítésre került). E a falszakaszok jól láthatóan később épültek hozzá a lakótoronyhoz. Ezeken a falakon többszöri újjáépítés és megújítás nyomai figyelhetők meg. Eredetileg a fal 125 cm vastag és 3 m magas lehetett, melyet egy pusztulás után 6 m magasságra emeltek, és 1 m magas és 85 cm-es védópártázatokkal zárták le. Ezt követően egy újabb 3 m-es magasítás történt, amely így 9 m magasra emelte a falazatokat. 2000 nyarán került feltárássra a vár délnyugati kaputornya az őrszobával és a benne lévő kandallóval.

Ugyanebben az évben a Kincstári Vagyoni Igazgatóság elkészítette a vár teljes felmérését és az állagmegóvási tervet is. Tervező Czigány István, MÉRMŰ 2000 Építész Iroda, műemléki szakértő dr. Vándor László. A konzerválási munkák művezetését, szakmai irányítását és a régészeti feltárást szintén Vándor László végezte.

Dr. Vándor László: Tátika vára

A Keszthelyi-hegységben lévő zalaszántói medence északi oldalán emelkedik ki erdős, hegyes környezetből a Balaton-felvidék egyik legérdekesebb bazalt hegye, a 413 m magas Tátika. A hegy és környéke fontos stratégiai pont volt már az őskortól kezdve, ennek bizonyosságai azok a kora-vaskori halomsírok, amelyek a vár lábánál találhatóak. Nagy a valószínűsége annak, hogy az egykor itt éltek telepét a Tátika hegyén kell keresnünk.

Tátika hegyének neve a hasonló nevű nemzetségtől származik. Valószínűleg ők építették az első várat ezen a hegyen. A nemzetség Tádé nevű tagja 1246-ban egy hatalmaskodási ügy kapcsán vesztette el ezt a várat. Az új tulajdonos Zlandus veszprémi püspök, akinek 1248-ban IV. Béla a felső vár építését engedélyezte. 1257-től az alsó és a felső vár a püspökség tulajdonába került.

A 14. századtól a források már csak Tátika váráról beszélnek, amely az alsó vár megszűnését jelzi. (Az alsó vár helyének lokalizálását Dénes József végezte el.) 1342-ben I. Lajos csere útján megszerzi a várat, majd a későbbiekben a Lackfi családnak adományozza. 1387-ben Zsigmond elkobozza a Lackfi-birtokokat, köztük Tátika várát is. 1397 és 1421 között hosszabb-rövidebb ideig Kónya bán fiai, Sárfenéki Frigyes, a Marcaliak, Éberhardt zágrábi püspök, János veszprémi püspök, majd 1422-től a Gersei Pethők kezén találjuk zálog vagy adomány címén. 1437-38-ban véglegesen a Pethők kapják meg Tátika várát, s ettől kezdve a vár pusztulásáig az ő kezükben találjuk.

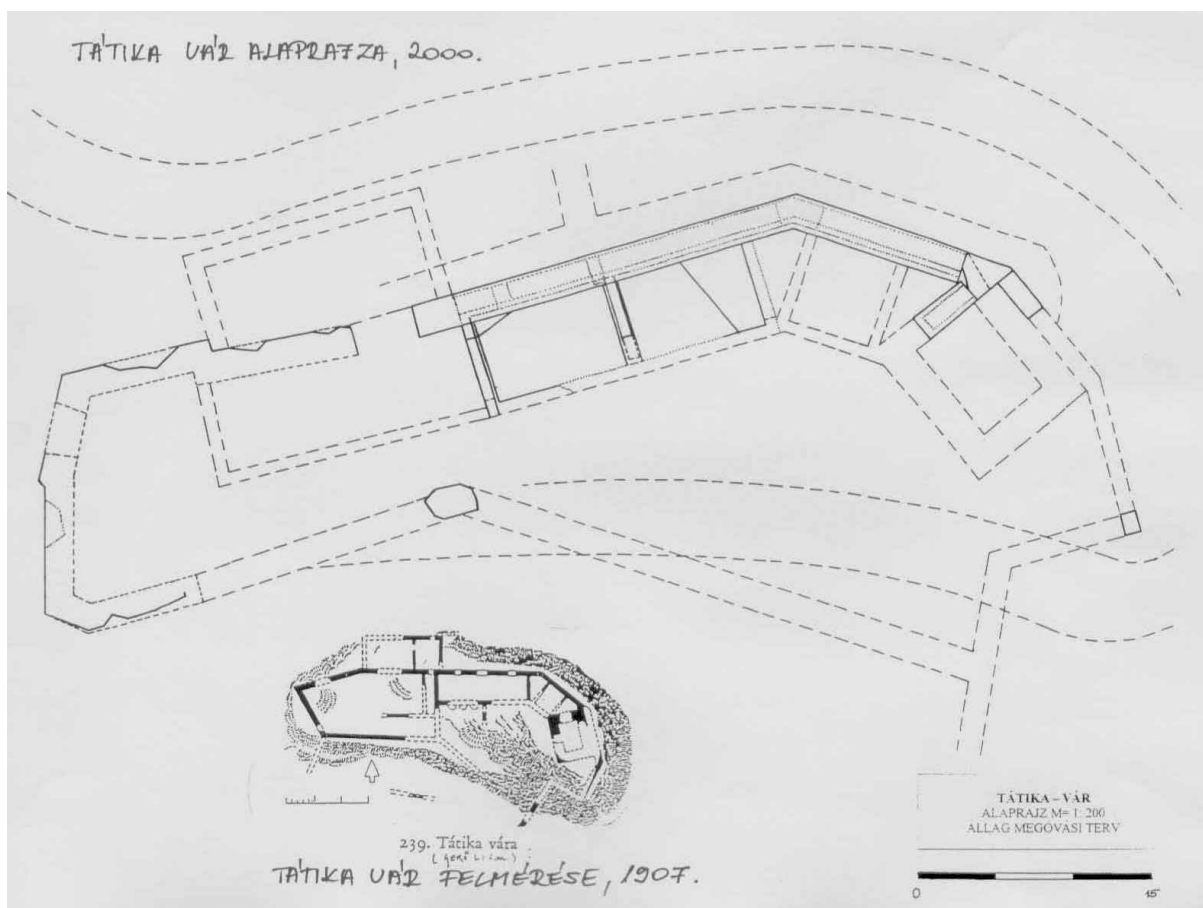
A vár katonai szerepet a 16. században kap. 1532-ben Szulejmán hadjáratkor a környék egyházi és világi méltóságai ide menekítik vagyonaikat, melyeket Kecseth Márton veszprémi püspök a várat elfoglalva elrabolt. Országgyűlési határozat ellenére a vár csak nagy nehezen került vissza a Pethők tulajdonába. A török veszély miatt az 1560-as években a család tagjai a várban laktak. Ebből az időből (1572) ismert Turco nézeti rajza a várról.

Számos osztálylevelet ismerünk a várból ezekből az évekből. A vár sorsa a század vége felé pecsételődik meg, 1589-ben a törökök rajtaütöttek. A rossz anyagi helyzetben lévő család a várat nem tudta kijavíttatni, 1592-ben már rom. A várromról Rómer Flóris hagyatékában fennmaradt Berg Károly-féle felmérés mondott mindaddig a legtöbbet. Ezt az alaprajzot tette közzé 1907-ben Békeffy Remig.

A vár jelentős rommaradványai még a század első felében is gondozott állapotban voltak. 1959 óta azonban az erdővel benőtt rom rendkívül veszélyes állapotban volt, és ledőléssel fenyegetett. A Magyar Államkincstár megbízásából 1998-tól romkonzerválási, állagmegőrző munkák kezdődtek. Ennek során kitisztításra került a vár belterületének növényzete és a megmaradt északi falrészek megerősítése és kifugázása is megtörtént, a falkoronák lezárásának kivételével. Régészeti feltárással mindaddig nem került sor.

A Berg-féle felmérés óta eltűnt a vár déli oldalának szinte minden falrészlete, és mára csak egy nagyobb halom mutatja még a század első felében is állt kaputorony helyét. A ma álló romok leglátványosabb része az északi falhoz tapadó palota maradványai, ahol az egykori pince jelentős dongaboltozatos részletei maradtak meg. A fölötté egykor elhelyezkedő boltozatos helyiségek lenyomatai a falon szintén megfigyelhetők. A második emeletre ma már csak a fődémmaradványokból következtethetünk. Ugyancsak jelentős, de kevésbé látványos falrészletek találhatók a vár nyugati oldalán, ahol az összeomlott épületek fölé egy geodéziai alappont került elhelyezésre.

2000-ben a Kincstári Vagyoni Igazgatóság elkészítette a vár felmérését és állagmegóvási terveit. Tervező Czigány István, MÉRMŰ 2000 Építész Iroda, műemléki szakértő dr. Vándor László. A konzerválási munkák művezetését, szakmai irányítását szintén dr. Vándor László végezte.

Dénes József: Alsó – Tátika középkori vára

(A szöveg megtalálható a *Zalai Gyűjtemény (18)* 1982-83 87-95. oldalán)

I. A vár földrajzi helyzete

A történeti Zala vármegye keleti részén, a ma Keszthelyi-hegységnek nevezett alacsony hegyvidék északi és déli részét egy széles árok választja el egymástól, az ún. Várvölgy. Az északi részt két további tömbre osztja a Sümeg - Zalaszántó közti vetődés. A két völgy metszéspontján kétszeri vulkáni kitörés hozta létre a Tátika-hegyet. Az első kitörés eredményezte a hatalmas Alsó-Tátika platót. Majd ennek keleti részén egy második, kisebb kitörés hozta létre a Tátika kis alapterületű csúcsát (413 m), ami tulajdonképpen az alsó fennsíkból kiemelkedő külön kis kúp.

II. Településtörténeti előzmények

A hegység természetes útvonalai az őskortól a két völgyben vezettek. A hegyvidékek belső területének benépesülése általában a késő-bronzkorban történt. (1) Ebben az időszakban nagy települési központok jöttek létre a - Várvölgy két oldalán. Várvölgy-Kislázi-hegyen emelkedik Magyarország egyik legnagyobb alapterületű magaslati települése. (2) Védműveinek kerülete meghaladja az 5 km-t. Szétomlott kő kapuvédműve, az Ördögkapu ma is látható. Belsejében víztároló tavak vannak. (3) Nem messze tőle találták a későbronzkori ún. felsőszidi aranykincset.(4) Nagy települési központ volt a Tátika-hegyen is. (5) Ennek erősített volta az irodalomban még nem ismert. Sáncainak felismerését nehezíti, hogy a fennsíkot egy természetes "sánc", vulkáni perem veszi körbe. A felszínen gyűjthető nagy mennyiségű edénytöredék a telep sűrű lakottságára vall. A hegy alatti Tatárkúti réten, és a Hamvas-erdőben van a településhez tartozó nagy halomsírmező, (6) amiben magas, "fejedelmi" méretű halmok is vannak. Hasonló magaslati, sánccal védett telep van a szemközti Rezi – Meleg - hegyen is. (7) Az utóbbi két őskori vár területén a középkorban is vár épült, ami máshol is általános jelenség. (8)

III. Alsó-Tátika középkori várhelye

IV. Béla 1248-ban a Tátika vára feletti „Várad” hegyre adott engedélyt Kaplony nb. Zlaudus veszprémi püspöknek új vár építésére. (9) Ebből teljesen világosan kiderül, két vár volt a Tátika hegyen. Ennek ellenére az irodalom nagy része következetesen egy várról tesz említést. (10) Felvetődött az az elképzelés is, hogy Alsó-Tátika vára a későbbi Rezi várral lenne azonos. (11) Ezeket a téves elképzeléseket a részletes helyismeret hiányára vezethetjük vissza.

1980-ban sikerült azonosítanunk az alsó, korai vár helyét a hegy északnyugatra néző, függőleges sziklafallal határolt peremén. A hely tökéletesen megfelel az 1248-as oklevél helymeghatározásának. Tátikahidegkút-puszta felett, a Tátika-hegyen, a tatárjárás után épült felső vár (a közismert rom) alatt van. A várhelyről vázlatos felmérést készítettünk.

A várat északkeletről, mintegy 40 m hosszán, 3-4 m meredek levágás határolja. Délkeletről 90 m hosszán, 17 m széles, 4-5 m mély árok övezi. A többi oldalon megközelíthetetlen sziklafal védi. Hossza délnyugati-északkeleti irányban 120 m, szélessége 40-60 m között változik. Területe kb. 0,6 ha, így több mint háromszor akkora, mint a felső vár. Szabad bejárás jelenleg a délkeleti oldalon, az árok felső végénél van: Elképzelhetőnek tartom, hogy eredetileg is itt volt a feljáró út. Az árok belső szélén habarcsos technikával készült körítőfal nyomai figyelhetők meg. A meglehetősen nagy belső területet két, egymással párhuzamos osztófal három részre tagolta. A legnagyobb, délnyugati harmad valamivel alacsonyabban helyezkedik el a másik kettőnél. A vár belső területének legmagasabban fekvő része a sziklafal melletti 20-25 m-es sáv. A felszín egyenetlenségei több helyen épületmaradványokat sejtetnek.

IV .A Tátika-nemzetség; a vár építése

A várnak (és a hegynek) nevet adó nemzetségről nem sok adattal rendelkezünk, ezek is aránylag későiek. 1233-ban Tátika nb. Tátika Barnag falu birtokosa, (12) és valószínűleg ő az a Tátika nevű nemes, aki a Sopron megyei Zsidány mellett birtokos. (13) Ez a két adat egyúttal arra is utal, hogy a Tátika és a Gatal-nemzetség közt szoros kapcsolat van, amint azt Karácsonyi is feltételezte. (14) A Gatal-nemzetség nevét viselő falu a mai Csepreg mellett, a középkori Sopron vármegye déli részén, Zsidány közvetlen szomszédságában feküdt. (15) 1284-ben Gatal és Tátika nembeliek házai egymás mellett álltak Barnagon. (16) A Tátika - nemzetségben előfordul a Gotalon személynév, (17) ami arra utal, hogy a két nemzetség közös őseit Gatal (Gotalon)-nak hívták. Az azonos nevek használata, a nemzetségi birtokok szomszédos fekvése egyaránt a két "genus" közös eredetét bizonyítja. Az sem lehetetlen, hogy a két ág csak a XIII. század elején vált ketté, és az e tájban élt I. Tátika leszármazottai kezdték csak el magukat a többi ágtól megkülönböztetve, közös őstüket megnevezve, "de genere Thadeuka" titulálni. Ez a kapcsolat azért fontos számunkra, mert a Gatal-nemzetség XII. századi szerepéről fennmaradt adatok alapján olyan képet kapunk a genus súlyáról, ami magyarázhatja utódaik korai kővár-építését is. I. Gatal comes, 1162-ben az "ország nagyjai" közt szerepel. Farkas 1183-85 között III. Béla nádora. (18)

Kutatásunk sokáig tagadta, hogy világi uralkodó osztályunk a tatárjárás előtt képes lett volna kővár-építésre. (19) Fügedi Erik árnyaltabb véleménye (20) szerint 1241-ben négy vár volt magánkézen. 1229 előtt Szák nb. Pósa épített várat Kaboldon (Kobersdorf, Ausztria). 1235 előtt emelte Aba nb. Andronicus Füzért. (21) Füleket (Filakovo, Csehszlovákia) Kacsics nb. Folkus birtokolta a tatárjárás idején. Végül az erdélyi Vécs (Brincovenesti, Románia) várat Tomaj nb. Dénes tárnokmester 1228-ban kapta adományként. (22) Tehát szerinte az 1220-as évektől számolhatunk az első magánvárakkal. Igaz, ezek építésére még csak az arisztokrácia élvonalába tartozó személyeknek volt lehetősége. A magánvárak építésének jogi akadályai lettek volna, nevezetesen királyi engedélyhez kötődött volna. (23) A rendelkezésünkre álló adatok alapján ezt bizonyítani nem lehet, ilyen korlátozással valószínűleg csak a tatárjárás után számolhatunk. (24) Az első engedélyeket 1248-ból ismerjük, pl. éppen a Felső-Tátikára vonatkozót. Fügedi Alsó-Tátika építését 1242-1248 közötti időre feltételezi, (25) ezzel nem értünk egyet. IV. Béla 1248-ban nem véletlenül kobozta el Tátika nb. II. Tátikától a várat. Tudjuk, hogy 1242-ben a tatár betörés okozta zavaros viszonyokat kihasználva, Tátika rabolt, pusztított a környéken. Kaplony nb. Zlaudusnak (akkor még csak pozsonyi prépost és veszprémi kanonok) Szántó faluját (a mai Zalaszántót) feldúlta, 80 márka kárt okozott. (26) A veszprémi püspökség népeit is megrabolta. (27) Hasonló tevékenységet folytatott Nógrádban Kacsics nb. Folkus, (28) amiért 1246-ban elvesztette Füleket várát, rabló tevékenysége kiindulópontját. Csak Alsó-Tátika birtokában fosztogatható Tátika is. A helyzet azonossága, az azonos büntetés alapján erre kell gondolnunk. A vár építésére 1242-1248 közti adataink nem utalnak, (29) sőt feltételezik a vár létét. Zlaudus az őt ért károk fejében le akarta foglalni Tátika Botka (Vátka), Pabar és Bozlog birtokait. II.

Tátika a végrehajtás foganatosítására küldött megyei sereget "megvesszőzte" és elkergette. Ilyen hatalmaskodó magatartást vár nélkül nem kockáztathatott volna meg. (30) Ezután nemsokára meghalt. Fiai, Gotalon és Miklós eleinte szintén ellenálltak, és csak Gutkeled nb. István nádor kényszerítésére engedték át az említett falvakat. (31) Ezt követően kénytelenek 1248-ban várukat is átadni Zlaudus püspöknek.

Más megfontolások is Alsó-Tátika tatárjárás előtti építése mellett szólnak. Általános megfigyelés, hogy a kora-középkori várak alacsonyabb helyeken épültek, mint a később szerepüket átvevő új várak. (32) A Fügedi által feltételezett néhány év alatt, egymástól pár száz méterre két vár építését nehéz elképzelni. A felső vár építésének csak az alsó, korai vár korszerűtlenné válása lehetett az oka. Ha a Tátika nembeliek a tatárjárás után építenek várat, akkor, inkább a jobban védhető felső csúcsot erősítik meg. Összegzésül megállapíthatjuk, a történeti adatok közvetett, a régészeti megfigyelések közvetlen módon igazolják -Alsó-Tátika vára a XIII. század első felében, minden bizonnyal a tatárjárás előtt épült.

V. A "Várad"-hegy; a felső vár építése

Mint fentebb már kiderült, Kaplony nb. Zlaudus veszprémi püspök 1248-ban kapta meg a "Várad"-hegyet. Itt új vár építésébe kezdett IV. Béla "programja" szellemében, aki elrendelte, hogy a koronájának alávetett egész területen, az alkalmas helyeken várakat emeljenek. (33) A "Várad" név nyelvészeink szerint kis méretű várat jelent. (34) Az a tény, hogy 1248-ban csak egy hegy neve, arra utal, hogy itt egy korábbi vár állt, aminek az emlékét ekkor már csak a hegy neve őrizte. Ennek a feltételezhető várnak építési koráról csak ásatással lehet majd érdemlegeset mondani. Mindenesetre ez az adat is jelzi, mennyire exponált stratégiai pont a Tátika-hegy csúcsa. Fügedi a vár stratégiai fekvését értékelve, arra a megállapításra jutott, hogy "hegyek között álló mentsvár volt". (35) Valójában a vár két széles völgyet ellenőriz, mindkettőben fontos útvonal haladt. A Várvölgyben húzódott a Zágráb felé vezető "nagy út". Említése 1256-ban, "magnum viam, que veniet de Rezy". (36) A Sümeg-Keszthely út említése 1248-ban, "viam magnum, que veniet de Scamptou". (37) Scamptou a mai Zalaszántó. Mindkét út tökéletesen belátható a felső várból. Az alsó várból csak a sümegi út ellenőrizhető teljes mértékben. Ez is hozzájárulhatott, hogy Zlaudus a tatárjárás után a felső csúcsra építtette az új várat. A várépítés legkésőbb 1257-re befejeződött, ugyanis ebben az évben Zlaudus, fivérei beleegyezésével a veszprémi püspökségnek ajándékozta a várat. (38)

VI. A két vár a belháborúk idején

1262-ben a tátikai felső várban meghalt Zlaudus püspök. (39) Fivére, Márton és unokaöccsei, János, Márton és Mike elfoglalták a két várat, rátették a kezüket a veszprémi püspökség itt őrzött kincseire. (40) Az eseményt az országos összefüggéseket figyelembe véve értékelhetjük csak helyesen. István ifjabb király egy időben Zala megyét teljes joggal bírta, (41)

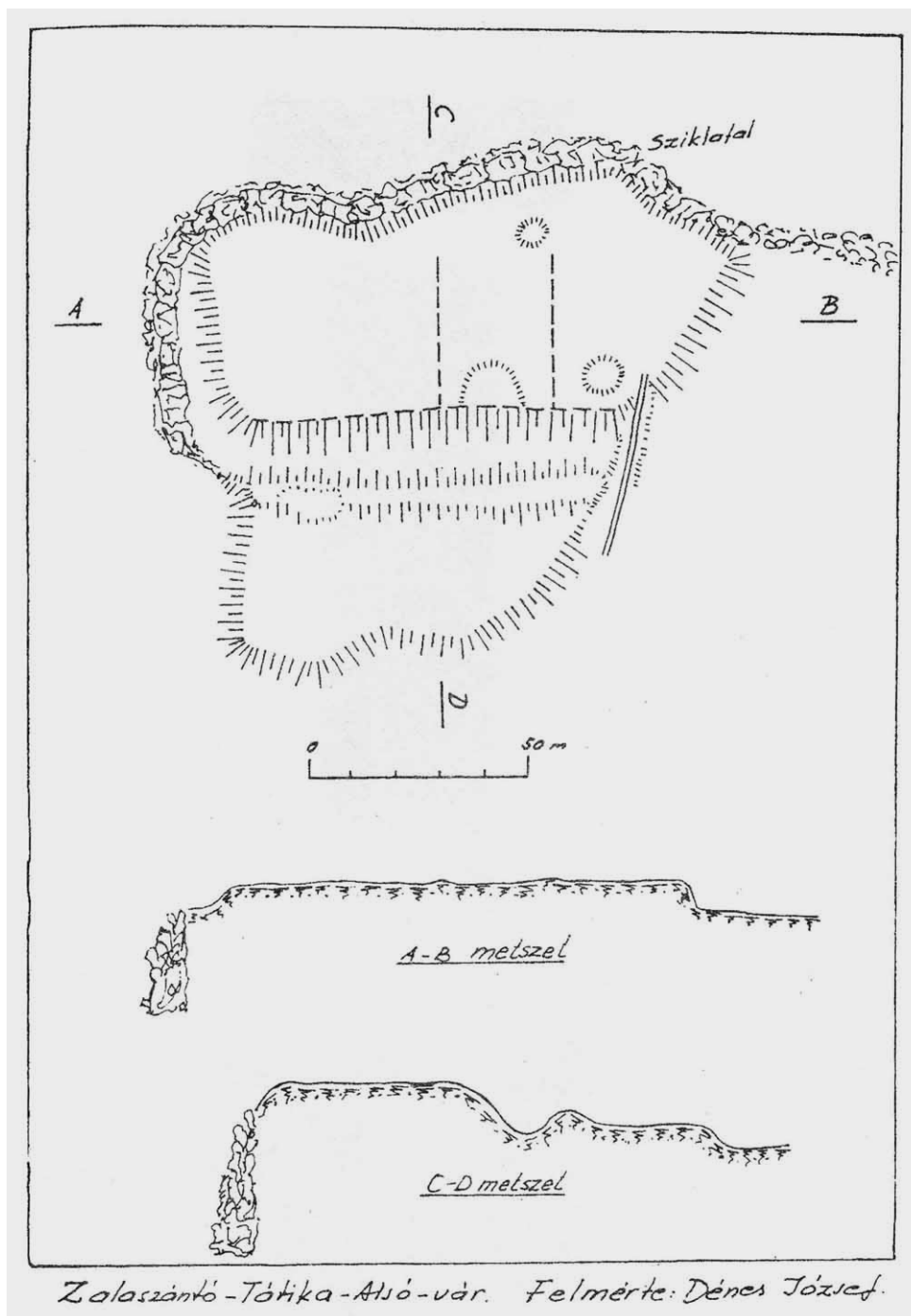
így ismerhette a megyében nagybirtokos Mártont és fiait. Ehhez hozzátesszük, hogy a Kaplony-nemzetség többi ágának minden birtoka István ország részében, főleg Szatmár vármegyében volt, (42) ahol a közös nemzetségi kegyhely, Kaplonymonostora is állt. (43) 1262 nyarán kezdődött meg a kölcsönös fegyverkezés IV. Béla és (a későbbi) V. István táborában, amit ősszel a két sereg Pozsony körüli szembenállása követett. (44) Ez alatt mindkét ország részben dúlták, sőt lefoglalták az ellenpárthoz tartozók birtokait. Így, amikor egy királyi sereg ostrom alá vette a két várat (45), Mártonék V. István ország részébe menekültek. (46) Miután a pozsonyi megegyezéssel felállított közös bíróság előtt sem jelentek meg, (47), elvesztették dunántúli birtokaikat. (48) Ezek a mai Zalaegerszeg, Zalaszántó, Nyírád, Szőc voltak.

1272-ben V. István is megerősítette Pál veszprémi püspököt Tátika birtokában. (49) Tartozékai Szántó, Nyírád, Szőc, vagyis a Kaplony nembeliek elkobzott birtokai. 1275-ben Kőszegi Péter lett az új veszprémi püspök. (50) Ezzel Tátika 1289-ig, Péter püspök haláláig az ország legerősebb tartományúri családja érdekkörébe került. Kristó valószínűnek tartja birtoklásukat is. (51) Mivel éppen a szomszédos Veszprém vármegye területén érintkeztek a Kőszegi birtokok a Csákok ősi birtokaival, súlyos magánháborúik különösen előtérbe állították a püspökség várait. Csák Péter nádor, még a veszprémi püspökvár, székesegyház barbár felprédálásától sem riadt vissza. (52) A Kőszegiek szinte évente fellázadtak IV. László ellen (1274-75, 1275-76, 1277, 1278, 1283-84, 1286-87). Ilyenkor a király főszeregével rendszerint Kőszeg környékére vonult, ahol igyekezett a Kőszegiek várait elfoglalni, általában eredménytelenül. Ezekben a lázadásokban természetesen Péter püspök is részt vett. 1278 tavaszán (a későbbi) III. Endrét léptették fel trónkövetelőként, (53) aki 1278. május 27-én Kehidán a veszprémi püspökség birtokait kivette az ispán joghatósága alól. (54) Kehida mindössze 11 km-re esik Tátikától, így nagyon is valószínű, hogy Péter püspök vendégeként megfordult Tátika várában a trónkövetelő. 1289-ben Péter is részt vett az Albert osztrák herceg (a későbbi I. Albert császár) elleni védekező harcokban. Rohonc alatt egy nemes leszúrta. (55) Nem sokkal ezután újabb hatalmaskodók, Péc nb. Apor (a leendő nádor) és fivére, Lukács zalai ispán, a szomszédos Rezi vár urai szerezték meg a várat. (56) Benedek veszprémi püspök hiába tiltakozott a királynál, nem tudta jogos igényeit érvényesíteni. (57) Apor, III. Endre uralma alatt a legfontosabb méltóságokat viselte, országbíró, majd nádor volt. (58) Az Árpád-ház kihalása után is jól választott. Már 1304-ben I. Károly hívei közt találjuk. (59) Tátika két vára, illetve Rezi egyidejű birtoklásával teljesen lezárhatta a Vár völgyön átvezető útvonalat, ugyanis a két vár (Felső - Tátika és Rezi), a völgy két oldalán, pontosan egymással szemben épült. Péc nb. Apor ezzel az önkényes foglalással annyira összekötötte a két szomszédvár sorsát, hogy későbbi történetük lényegében a Tátika-Rezi-Keszthely uradalom keretében zajlott. 1397-1435 közt van csak egy-egy rövidebb időszakban különböző zálogbirtokos. (60) Keszthelyről is tudjuk, hogy Apor birtoka volt. (61)

Csakis az ő magtalanul bekövetkezett halála után kerülhettek vissza a tátikai várak a

veszprémi püspökség birtokába. Nem ismerjük halálának időpontját, mindenesetre 1307-ben még a tanácsát kérte I. Károly, (62) életében pedig nyilván nem vette el hivatástól, noha az jogellenesen tartotta birtokában Tátika várát.

I. Károly felismerhette Tátika és Rezi együttes birtoklásának jelentőségét, amikor a veszprémi püspökségtől megszerezte Tátika alsó és felső várát; helyettük Kál-völgyi birtokokat adott cserébe. (63) Ez az utolsó történeti adat, amiből az alsó vár meglétéről még értesülünk : "superioris castrum Tadeuka cum inferiori suo castro seu munitione" (1342). További adataink már mind a felső vár történetéről szólnak, ami nem tartozik szorosan vett témánkhoz. (64)

Jegyzetek:

1. Nováki Gy.-Sándorfi Gy.-Miklós Zs.: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai. Bp. 1979. 84.
2. Nováki Gyula : Őskori és középkori várak a bakonyi Kesellő- és Zöröghegyen. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 14/1979/75-122., 109. - Várvölgy-Kislázihegy -150 ha.
3. Nováki Gyula személyes közlése
4. Magyarország Régészeti Topográfiája. 1. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966. 165. (a továbbiakban MRT 1.)
5. Dénes József terepbejárása, 1980; MRT 1. 200.
6. MRT 1. 178.
7. Dénes József terepbejárása, 1979.
8. Nováki Gyula : A magyarországi földvárak az őskortól a középkorig. Építés- és Építészettudomány. VII. (1975). 323-339.
9. Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ...I-IX. Buda 1829-1844. (a továbbiakban CD.) IX/7 .663 - 664.
10. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bp. 1907. 299-303., Gerő László: Magyarországi várépítészet. Bp. 1955. 174-175. Iványi Béla-Sági Károly: Hegyesd, Tátika, Rezi. Balatonfüred, 1961., Gerő László: Magyar várak. Bp. 1968. 138., Gerő László szerk.: Várépítészetünk. Bp. 1975. 322-323., Koppány Tibor: Tátika vára. Vártúrák kalauza. II. Bp. 1976. 287-291.
11. Kozák Károly említése; ld. még Iványi-Sági i. m.
12. Hazai okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Ipolyi Arnold és Véghelyi Dezső. I-VIII. Győr. 1865 -Bp. 1891. (a továbbiakban HO.) IV. 18.
13. HO. V. 13.
14. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I-III. Bp. 1900-1901. (a továbbiakban Kar.) III. 79.
15. Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I-II. Sopron. 1889-1891.I. 10.
16. Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk. : Nagy Imre, Véghelyi Dezső és Nagy Gyula. I-II. Bp. 1886-1890. (a továbbiakban ZO), I. 95.
17. ld. a 14. jegyzetet.
18. Kar. II. 4.
19. Sándorfi György: A magyar várépítészet korai szakaszáról, irodalmi adatok és terepbejárások alapján. Archaeológiai Értesítő. 106/1979/244-255.
20. Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Bp. 1977. 21- 23.
21. A korai magán-kővár építésekhez fontos új adalék Füzér feltárása. Feld István- Juan Cabello: A Füzéri vár. Miskolc, 1980.
22. Kabold-Szentpéteri I.-Borsa I. szerk.: Az Árpád házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I-II. Bp. 1923-1961. (a továbbiakban RA.) 583. sz., Füzér-Fügedi i. m. - hivatkozása

pontatlan, Fülek-CD. IV/401; IV/3. 384; RA. 827. sz., Vécs - RA. 441. sz.

23. Fügedi i. m. 23.
24. ld. a 19. jegyzetet
25. Fügedi i. m. 204.
26. CD. IX/7. 669.
27. CD. IX/7. 669.
28. CD. IV/401; IV/3. 384; RA. 827. sz.
29. Kar .III. 78-79.
30. CD. IX/7 .669.
31. CD. IX/7 .663-664.
32. az 1, jegyzetben i. m. 88-100.
33. RA. 933. sz.
34. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp. 1980. (2 kiadás). 680.
35. Fügedi i. m. 204.
36. CD. IV/2. 401.; Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. Századok. LXIII (1929) 138-167, 257-285.; 280. a 174. sz., Tapolca-Zágráb út.
37. CD. IX/7. 664.; Glaser L. i. m. 259. a 78. sz. Somlóvásárhely – Sümeg – Keszthely út; itt említem, hogy ezen az úton a hidegkúti vám a tátikai várhoz tartozott. (Holub József: Zala vármegye vámhelyei és úthálózata a középkorban. Századok. LI/1917/45-60.52.)
38. CD. IX/7. 669.
39. ZO. I. 48.
40. ZO. I. 48; CD. IV/3. 322-329.
41. Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 43.
42. Kar. II. 289-309.
43. Németh Péter: Földvárak és nemzetségi monostorok Szabolcs-Szatmár megyében. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1966-1967. 133.
44. Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád házi királyok alatt. I-II. Bp. 1893. (a továbbiakban Pauler) II. 321.
45. ld. a 38. jegyzetet
46. ZO. I. 48; Kristó a 41. jegyzetben i.m. 64.
47. Pauler. 322.
48. ld. a 38. jegyzetet
49. ZO. I. 66 - 69.
50. ZO. I. 66-69.
51. Kristó Gyula; A Kőszigetek kiskirálysága. Vasi Szemle. XXIX. (1975) 251 - 269.
52. Pauler. 415-417.
53. Pauler. 434-437.

54. CD. V/2. 471-473.
55. Pauler. 519-525.
56. ZO. I. 101.
57. ZO. I. 101.
58. Kar. II. 431.
59. CD. VIII/1. 160.
60. Engel Pál; Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond korban (1387-1437) Bp.
1977. Rezi-145; Tátika-161.
61. HO. VII. 244.
62. CD. VIII/5. 32.
63. ZO. I. 406-407 .
64. Itt szeretnék köszönetet mondani az alaprajzi vázlat elkészítésében nyújtott értékes segítségükért Papp Miklós, Sándorfi György és Tóth László barátainknak.

Gere László : A szigligeti vár

Szigliget a Tapolcai - medence déli részén, a Balaton partján helyezkedik el. A környező síkságból kiemelkedő hegycsoport leginkább különálló tagja a Várhegy, tetején a középkori vár romjaival. A középkor folyamán a szigligeti hegyeket a Balaton Tapolcáig felnyúló öblei ölelték körül.

A tatárjárás után, felismerve a környék jól védhető voltát IV. Bélának egy 1260-ban írt oklevélből arról értesülünk, hogy a király a Balaton egyik szigetét (Szigligetet) a pannonhalmi bencéseknek adja, hogy ott várat építsenek. Favus apát építette fel a várat 1260-62 között. A királynak annyira megtetszett a "jó és hasznos vár" - ahogyan egyik oklevelében említi - hogy már közvetlenül megépítése után visszavette azt a bencésektől, s más birtokokat adott neki cserébe.

A szigligeti vár 1344-ig királyi vár volt. 1348-ban azonban már Mórocz Simon birtokában találjuk. 1424-ben is az ő leszármazottai bírták, akik kölcsönösen örökösödési szerződést kötöttek a Laczk családdal. Bár a család nem halt ki, 1445-ben az országbíró a várat mégis Újlaky Miklósnak adja át. A vár ezek után egészen 1524-ig az Újlaky család birtokában marad. Újlaky Lőrinc herceg halála után a leányági örökösök tiltakozása ellenére a várat a királytól a tóti Lengyel család szerzi meg 1525-ban.

A tóti Lengyel család XVIII. századig tartó folyamatos birtoklását két kisebb epizód szakította csak meg. A mohácsi csatavesztés után a Zápolya Jánoshoz csatlakozó Lengyel család birtokait I. Ferdinánd elkobozta, és az akkor még hozzá hű Török Bálintnak adományozta. A várat Török Bálint familiárisának Martonfalvay Imre deáknak mégis kisebb ostrommal kellett elfoglalnia, aki

naplójában leírta ezeket az eseményeket az 1531-1540. évekről szóló részben. Szigliget ettől az időtől a végvári harcok színhelyévé vált.

A magyarországi török uralom megszűnte után azonban I. Lipót király 1702-es rendelete a lerombolandó várak közé sorolta Szigligetet is. Ezzel megszűnt a vár katonai jellege. A XVIII. század 80-as éveiben a vár kőanyagából építette fel a Lengyel család falubeli kúriáját. Ezzel kezdetét vette a vár lassú pusztulása.

A vár kutatástörténete

1913-ban végezte a Műemlékek Országos Bizottmánya. Újabb helyreállítási munkákra csak 1953-ban került sor. dr. Gerő László irányításával ekkor tárták fel a ciszternát, s helyreállították többek között a felsővár ÉNy-i sarkához kapcsolódó kerek tornyot. Az 1965-66. évi helyreállítási munkák az addigiaktól jóval nagyobb méretűek voltak. Kozák Károly tárta fel a Ny-i várfal melletti épületeket. Az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség ekkor állította helyre a felsővár Ny-i falát. A feltárás és a helyreállítás a felsővárnak csak a Ny-i részére terjedt ki, az alsóvárban ekkor nem folytak munkák. Mivel a vár folyamatos karbantartása ekkor sem volt megoldott, állaga lassan romlani kezdett, s az erdő ismét kezdte visszahódítani a hegytetőt.

1991-ben Paál József építészmérnök szervezésének köszönhetően létrejött a Szigliget Váralapítvány, amely a vár megmentését tűzte ki célul. A feltárások vezetője az ÁMRK kutatási osztályának régésze PhD Gere László, a helyreállítási terveket az építészeti osztályról Albert Tamás építészmérnök készíti el.

A vár építési periódusai

A Várhegy legmagosabb pontján egy keskeny sziklaplatón épült fel a vár legkorábbi épületegyüttese: a két végén toronnyal erősített palota. Feltehetően ez a rész épült fel 1260 és 1262 között. A király tovább folytatta a talán csak félbehagyott építkezéseket. Ezeknek az építkezéseknek köszönhetően fal övezte a "palota" alatti egész sziklaplatót. Az 5-6 méter magas várfalat a nyugati oldalon egy belső torony, a bejáratnál egy kaputorony erősítette. Az északkeleti sarkon egy nagyméretű, a falsíkból előreugró torony biztosította kapu oldalirányú védelmét.

Ez a cca. 75x20 m alapterületű vár szokatlan nagyinak számít a XIII. században, a környékbeli várak XV-XVI. századi teljes kiépülésük után sem lesznek ettől sokkal nagyobbak. Feltevésünk szerint ennek az a magyarázata, hogy Szigliget királyi várnak épült.

A farkasverem előtt azonban így maradt egy kisebb sík terület mégis csak kiindulópontja lehetett egy a kapu ellen indított támadásnak. Ezt a helyzetet volt hivatva megszüntetni az L alakú fal, amely az ÉK-i tornyot és a Ny-i várfalat köti össze. Ennek a várfalnak a megépítése a XIV. század első évtizedeire határozható meg.

A várhegy 20 m-el alacsonyabb platóján épült fel a közel 75 m hosszú és 35 - 50 m széles alsóvár. Ennek építési koráról nem szólnak az írott források. Legkorábban Maronfalvay Imre említi naplójában, leírván itteni építkezéseit, melyek közül napjainkig fennmaradt a rondella. Az alsóvár építési idejét a régészeti feltárások eredményei alapján a XIV. század második harmadára határozhatjuk meg.

A kutatások eddigi eredményei

Az alsóvárnak feltártuk az északi és keleti felét, ez teljes területének megközelítően 70%-a. Ezen a területen megtaláltuk azokat az épületeket, amelyeket csak Giulio Turco hadmérnök 1569-ből fennmaradt felmérési rajzáról ismertünk eddig. Ez a vár legkorábbi és legpontosabb ábrázolása, ezen az alaprajzon a várat már mai formájában látjuk. Az alsóvár legmagasabb részén — a felsővár bejárata előtti rézsűn — feltárt faburkolatos, háromosztatú ház arra figyelmeztet azonban, hogy számolni kell olyan épületekkel is, amiről semmilyen forrás nem szólt eddig.

A felsővárban álló épületek közül feltártuk a két végén toronnyal erősített „alotát”, az ÉK-i nagy tornyot, és XIV. század elejére keltezett L alakú bővítményt a vár korai bejárata előtti farkasveremmel.

Az 1999-es ásatási idényben tártuk fel a Kozák Károly által “kápolnának” nevezett épületet, melynek során bebizonyosodott, hogy sem a keltezés, sem a funkció korábbi meghatározása nem volt helyes.

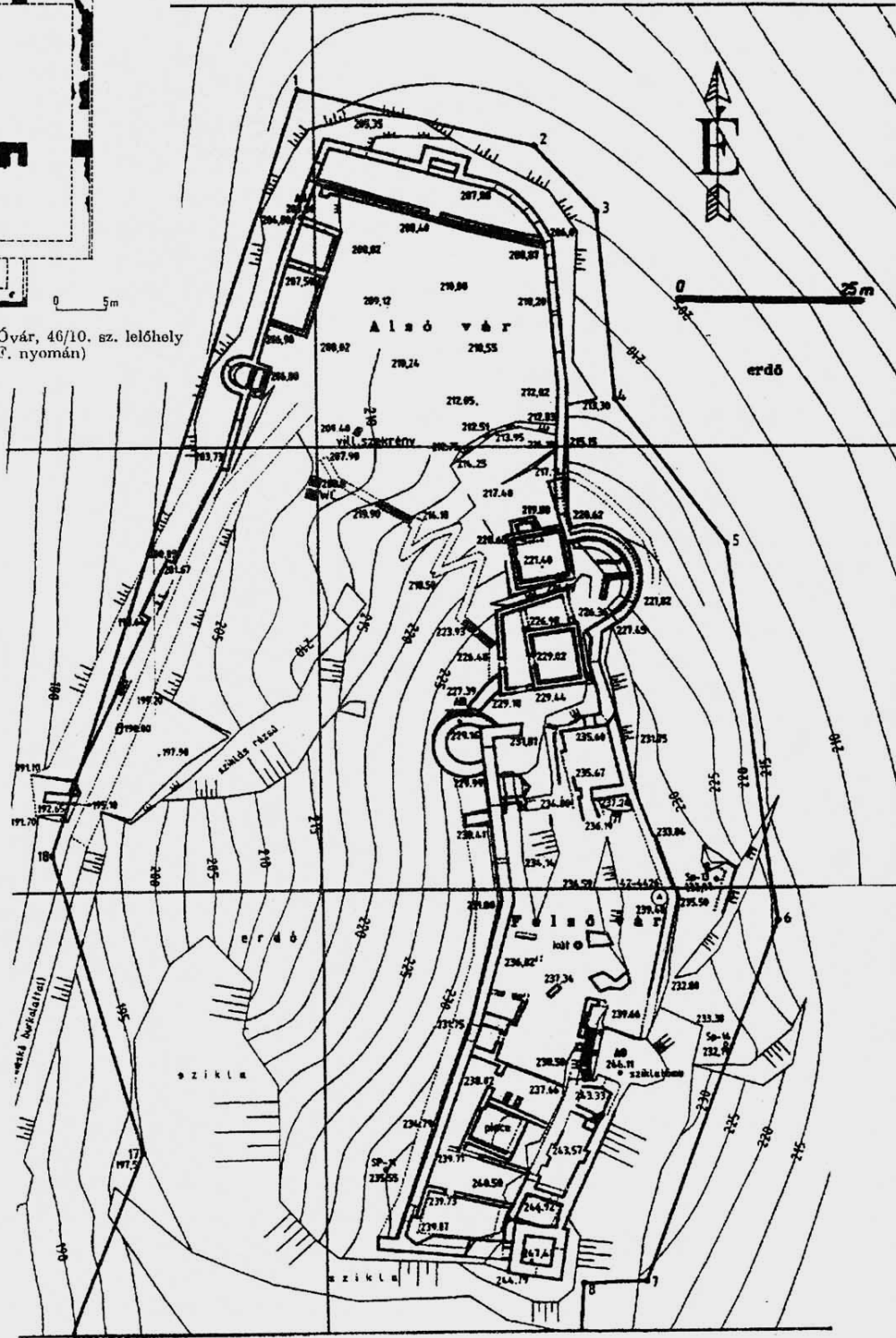
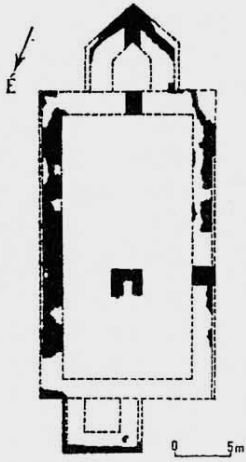
A 2000. évi ásatási évadban tovább folytattuk a „kápolna” feltárását, ennek során a déli fal alapozása alatt talált gótikus mérműves kályhacsempe töredékét találtuk. A „kápolna” előtti időszakból — a vár első járószintjén — feltárt kemence tapasztásában talált kerámiatöredékek a vár építési korának meghatározásában nyújtanak majd segítséget. Elkezdtük annak a pincének is a feltárását amelyről már Kozák Károly is tudott, de idő és pénz hilyán nem tudta feltárni. A pincéről bebizonyosodott, hogy annak volt felmenő része is. Ennek az alápincézett, közel négyzetes alaprajzú háznak az építési korát a XIV. század második felére XV. század elejére határozhatjuk meg. Az eddig feltárt terület a felsővár területének megközelítően 35 % teszi ki.

Kozák Károly : Szigliget – Óvár

(A szöveg megtalálható az MRT 1. 154-155. oldalán)

A falutól délre, a Balaton közelében, a Rókarántó-domb alatt húzódó völgy szélén emelkedik a szabályos, kúpalakú Óvár, melyet "Királyné szoknyájá"-nak is neveznek. "Csúcsán téglalap alaprajzú építmény falai rejtőznek a földben, helyenként a felszín felett a bozótban. Az 1956-ban végzett kisebb kutatás alapján meghatározható, hogy a hossz tengelyével a Balatonra megközelítőleg merőlegesen elhelyezkedő építményhez délről egy ötszögletű, észak felől pedig

egy négyszögletű „torony” alapfalai csatlakoznak. A 41 m hosszú, 15,5 m széles, 1,7 m, illetve alapjainál 2 m falvastagságú, kőből készült építményt minden bizonnyal hadi célokra szánták építői. A falkoronák csaknem azonos magassága, a hely „leletszegénysége” alapján az is feltételezhető, hogy félbehagyott építkezéssel állunk szemben." Az építmény rendeltetése még nem teljesen tisztázott, de az kétségtelen, hogy a szigligeti vár tartozéka volt és nem római őrtorony.

39. kép. A szigligeti Ővár, 46/10. sz. lelőhely
(Zákonyi F. nyomán)

7. kép